

NORWATCH

FRAMTIDEN I VÅRE HENDERS SØKELYS PÅ NORSK NÆRINGSLIV I SØR

Alexander Harang:

**Norsk eksport av krigsmateriell
til arabiske diktaturer**

2007

Forord

Denne rapporten tar for seg et stort paradoks i norsk utenrikspolitikk: Mens Norge ønsker å fremstå som en "fredsnasjon" og en internasjonal pådriver for demokrati og menneskerettigheter, tjener norske bedrifter – selv de som er deleid av staten – seg rike på å eksportere krigsmateriell til diktaturer. Til tross for at Stortinget i ti år har fremholdt at den demokratiske og menneskerettslige situasjonen i mottakerlandene skal være avgjørende for om norsk eksport av strategiske varer kan finne sted, avdekker denne rapporten at norske bedrifter har eksportert krigsmateriell til arabiske diktaturer for 1,2 milliarder kroner i samme tiårsperiode.

Rapporten avslører at ett norsk konsern, Kongsberg-gruppen, står for størstedelen av all norsk våpeneksport til Saudi-Arabia, et av verdens verste diktaturer. Denne eksporten viser seg å bestå hovedsakelig av militære kommunikasjonssystemer til det saudiarabiske forsvaret.

Ledelsen i Kongsberggruppen ser menneskerettighetssituasjonen i landet som uproblematisk for sin eksport av krigsmateriell. Den norske stat på sin side eier 50,001% i Kongsberggruppen, men har hittil ikke brukt muligheten for aktivt eierskap til å legge begrensninger på denne eksporten.

Eksport av krigsmateriell til diktaturer bidrar både til å legitimere regimene og til å vanskeliggjøre demokratiske reformer i de samme landene. Dette er inkonsekvent sett på bakgrunn både av øvrig norsk utenrikspolitikk og av utviklingspolitikken spesielt. Hittil har en politisk debatt rundt disse temaene vært så å si totalt fraværende.

Denne rapporten er skrevet for Norwatch av Alexander Harang som i mange år har vært fredsforsker og en aktiv fredsaktivist. I dag er Harang en av Norges fremste eksperter på norsk våpenproduksjon og våpeneksport. Han er blitt brukt som rådgiver for Stortingets forsvarskomiteé og utenrikskomiteé vedrørende norsk eksportkontroll, og foredrar jevnlig om norsk og internasjonal våpenhandel i inn- og utland.

Norwatch-redaksjonen **Oslo, april/mai 2007**

Norwatch setter søkelys på norske bedrifter i Sør, og undersøker om de opptre i samsvar med menneskerettighetskrav og krav til helse, miljø og sikkerhet. I tillegg dekker Norwatch saker knyttet til norsk investerings-, eksport- og importetikk.

*Tips oss gjerne!
Tlf. 22 03 31 50
E-post: norwatch@framtiden.no*

Ansvarlig redaktør: Pia A. Gaarder

Norwatch utgis av Framtiden i våre hender og mottar støtte fra NORAD og Fritt Ord.

Norwatch er underlagt Redaktørplakaten, er medlem av Norsk Fagpresse og arbeider etter Vær Varsom-plakatens regler for god presseskikk.



Innhold:

Sammendrag:	s. 4
Kapittel 1: Utvalg av importører av norsk krigsmateriell	s. 5
Kapittel 2: Demokrati og menneskerettigheter i mottakerland	s. 7
Kapittel 3: Trender i norsk krigsmaterielleksport til arabiske diktaturer	s. 11
Kapittel 4: Kongsbergs eksport av krigsmateriell til Saudi-Arabia	s. 16
Kapittel 5: Det norske regelverket: menneskerettigheter og krigsmaterielleksport	s. 26
Oppsummering og konklusjon	s. 35

Forkortelser:

UD: Utenriksdepartementet

St.mld: Stortingsmelding

UAE: De Forente Arabiske Emirater

KDC: Kongsberg Defence Communications

AEC: Advanced Electronics Corporation

CAAT: Campaign Against Arms Trade

BAE: British Aerospace

SFO: Serious Fraud Office

PRIO: International Peace Research Institute, Oslo

PKK: Partiya Karkerên Kurdistan (direkte oversatt til: det kurdiske arbeiderparti)

Sammendrag

Norge eksporterer krigsmateriell til diktaturer og diktatoriske regimer i stor stil. Bare i 2005 alene beløp denne handelen seg til 302 millioner kroner i eksportverdi. Av denne summen gikk 95 % til syv arabiske diktaturer. Mellom 1997 og 2005 eksporterte norske bedrifter krigsmateriell til arabiske diktaturer for mer enn 1,2 milliarder norske kroner.

Denne rapporten avslører at en enkelt bedrift i Norge, Kongsberg Defence Communications, alene har eksportert krigsmateriell til disse diktaturene for mange hundre millioner kroner. Siden 1997 har et enstemmig Storting fremholdt at Norge legger avgjørende vekt på demokrati og menneskerettighetssituasjonen i mottakerlandene når eksport av krigsmateriell lisensieres. Denne studien belyser det at Stortingets syn ikke samsvarer med norsk eksportpraksis.

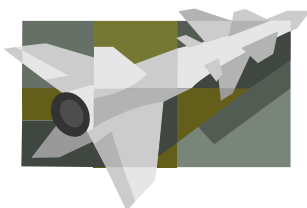
I kapittel 1, 2 og 3 presenteres og debatteres studiens fokus og norsk krigsmaterielleksport til udemokratiske stater. Det første kapittelet tar for seg diktaturdefinisjoner som rapporten bruker og belyser hvilke diktaturer Norge faktisk eksporterer krigsmateriell til i dag. I lys av dette diskuteres araberstatenes stilling i forhold til krigsmaterielleksporten. Kapittel 2 gir en kort introduksjon til demokrati og menneskerettighetssituasjonen i syv arabiske diktaturer. I kapittel 3 gir rapporten en oversikt over krigsmaterielleksporten til disse diktaturene mellom 1997 og 2005. I dette kapittelet analyseres trendene i eksporten, hvilke type krigsmateriell dette dreier seg om og ikke minst hvorfor disse landene har blitt markeder for norsk krigsteknologi. I rapportens kapittel 4 gjennomgås Kongsbergs eksport av krigsmateriell til Saudi-Arabia, og landets rolle som krigsmaterielexportør. Saudi-Arabia er utvalgt som eksempel fordi landet er den største importøren av norsk krigsmateriell utenfor NATO og fordi landet har tette bånd til norsk krigsmaterieindustri. Kongsberggruppen har vært engasjert i dette markedet siden 1991. Kapittelet ser også på øvrige aspekter ved saudiarabisk krigsmaterielleksport. I kapittel 5 gjennomgås Norges eksportkontrollregelverk og dertil politiske føringer. I lys av dette debatteres de krav Norge setter til demokrati og menneskerettighetssituasjonen i mottakerland av norskeksportert krigsmateriell.

For å belyse de strukturene som understøtter den norske krigsmateriehandelen med diktaturer anses det som fordelaktig å "følge pengene" heller enn blodige bilder av "barn skutt med norske kuler." Denne rapporten søker først og fremst å gi en strukturell analyse av langsiktig industrisamarbeid innen krigsmaterieksport som opprettholder handelen. Studien søker å beskrive langsiktige krigsmaterielleveranser til store verdier, og er derfor ikke en studie av konkrete og blodige eksportkontrollskandaler.

Denne rapporten tar bare for seg den offisielle krigsmaterielleksporten fra Norge til de nevnte land som rapportert fra Utenriksdepartementet. Studien tar derfor ikke nødvendigvis høyde for den totale importen av norsk krigsmateriell i mottakerlandene. Det er stor sannsynlighet for at den faktiske eksporten av norsk krigsmateriell til landene er enda større enn det fremkommer av denne rapporten, da reeksport av norsk krigsmateriell fra NATO-allierte ikke inngår i det offisielle tallmaterialet som ligger til grunn for denne studien.

Kapittel 1:

Utvalg av importører av norsk krigsmateriell



Denne studien tar sikte på å gi et bilde av norsk krigsmaterielleksport til diktaturer. For å få et gjennomgående sammenlikningsgrunnlag gjøres et utvalg av mottakerland fra samme region, nemlig Midtøsten. Dette reduserer utvalget av diktatoriske stater man kunne ha benyttet. Ved å fokusere på de arabiske diktaturer og diktatoriske stater, dekkes imidlertid de fleste diktatoriske mottakere Norge eksporterer krigsmateriell til.

Samtidig gir det studien bedre generaliseringsgrunnlag enn om en hadde valgt mottakerland fra forskjellige verdensdeler. Alt dette vil forklares nærmere i dette kapittelet. Om vi legger Freedom House sin rangering av ufrie stater til grunn¹, kan vi si at Norge i 2005² eksporterte krigsmateriell til seks rene diktaturer. Om vi bruker den samme rangeringen og utvider definisjonen til "diktatoriske stater"³, kan vi utvide utvalget vårt til elleve. Oppsummert ser utvalget slik ut:

Figur 1: Norsk krigsmaterielleksport til diktaturer og diktatoriske regimer i 2005

Mottakerland i 2005 ⁴	Våpen og ammunisjon	Annet krigsmateriell	Strategiske tjenester	Totalverdi av strategisk eksport	Freedom House-rangering ⁵
<i>Hong Kong</i>	0	9 000 kr	0	9 000 kr	6,5
<i>Saudi-Arabia</i>	0	49 507 000 kr	0	49 507 000 kr	6,5
<i>UAE</i>	0	1 646 000 kr	0	1 646 000 kr	6
<i>Qatar</i>	0	28 973 000 kr	0	28 973 000 kr	5,5
<i>Oman</i>	0	19 447 000 kr	0	19 447 000 kr	5,5
<i>Egypt</i>	0	11 318 000 kr	0	11 318 000 kr	5,5
Kuwait	0	170 059 000 kr	700 000	170 759 000 kr	4,5
Singapore	4 684 000 kr	6 137 000 kr	0	10 821 000 kr	4,5
Jordan	0	1 098 000 kr	0	1 098 000 kr	4,5
Malaysia	4 870 000 kr	1 430 000 kr	0	6 300 000 kr	4
Venezuela	2 012 000 kr	0 kr	0	2 012 000 kr	4

¹ Diktaturer defineres her etter Freedom House sin rangering av ufrie samfunn. Denne uavhengige amerikanske NGOen har siden 1941 operert med en skala fra 1 til 7, hvor av 7 beskriver de mest ufrie samfunn. Alle land rangert mellom 5.5 og 7 er definert som "ufrie" samfunn, og anses derfor som diktaturer. Disse er merket rødt og skrevet i kursiv i tabellen. De stater som varierer mellom 4 og 5.5 på skalaen defineres som "delvis ufrie" eller "diktatoriske" stater. Se også fotnotene under.

² Det siste året vi har tilgjengelig offentlig statistikk fra Utenriksdepartementet (UD) for, tilgjengelig igjennom Stortingsmelding 19 (2005-2006).

³ "Diktatoriske stater" er en fortolkning av Freedom House kategorien: "delvis ufrie stater", på samme måte som deres kategori "ufrie stater" oversettes til "diktaturer". Samlet betegnes begge disse kategorier som "Not Free" av Freedom House, noe som altså gjelder hele denne studiens utvalg av mottakerstater, se:

<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=22&year=2006&country=6956>

⁴ De statene som er skrevet i kursiv og farget rødt er definert som ufrie stater/ diktaturer.

⁵ For metodologien bak rangeringen, se her:

<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=35&year=2006>



Argumenter for utvalg av de syv araberstatene

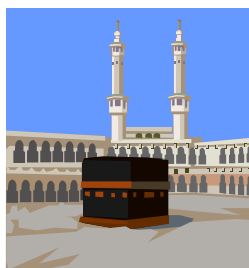
Av de seks rene diktaturene Norge eksporterte krigsmateriell til i 2005 ser vi av Figur 1 at det bare er én stat (Hong Kong, og det vil i praksis si Kina), som ikke er med i denne studiens utvalg. I forhold til eksportverdien av norsk krigsmateriell til diktaturer er dette svært lite problematisk da eksportverdien til Kina (registrert som eksport til Hong Kong og Macau i UDs statistikk), har vært marginal de siste ti årene. Denne studien søker primært å belyse de generelle trender i den norske krigsmaterielleksporten siden 1997. For å gjøre dette søker studien å gi en strukturell analyse av langsiktig industrisamarbeid innen krigsmaterielleksporten. Krigsmaterielleksport med så liten verdi som den til Kina anses derfor som mindre relevant i denne sammenheng. Om vi så utvider definisjonen vår fra diktaturer til diktatoriske regimer, ser vi at vi får med oss to nye land fra Midtøsten, og tre til fra Asia og Sør-Amerika i tabellen (Figur 1). Tapet av presisjon i studien ved å fokusere på Midtøsten alene synes dermed heller ikke vesentlig. I forhold til totalverdi av krigsmaterielleksporten teller studiens utvalg på syv av de elleve mottakerne i tabellen hele 95 % av den samlede eksportverdien. I det videre vil jeg derfor kun forholde meg til utvalget på syv arabiske stater. Disse vil betegnes som "arabiske diktaturer" ved generell referanse, men samtidig vil jeg bruke betegnelsen "diktatoriske" om Jordan og Kuwait.

Et argument enkelte vil bruke imot denne oppdelingen går på at studien heller burde ha tatt for seg samtlige diktaturer eller diktatoriske regimer som Norge eksporterer våpen og ammunisjon til⁶ - og ikke bare de arabiske. Dette fordi araberstatene i all hovedsak mottar norsk krigsmateriell av andre typer enn våpen og ammunisjon⁷. Grunnet fokuset på de forklarende strukturer i denne studien synes imidlertid ikke denne argumentasjonen å passe godt i forhold til studiens målsetting. Det er også et prinsipielt problem at denne argumentasjonen skaper et kunstig skille mellom den delen av krigsmakten som i seg selv er bygd for å drepe, og den delen av krigsmakten som i sammenheng med andre komponenter er bygd for massedrap. Tidligere studier av norsk krigsmaterielleksport har hatt en lei tendens til å overfokusere på nettopp våpen og ammunisjon, noe som ofte bidrar til at man overser de større økonomiske sammenhengene innenfor krigsmaterielleksporten. Ut fra et rent fredspolitisk ståsted er det heller ikke mindre enn moralsk relativiserende å forfekte det syn som tilsier at Norge bør bære et tyngre ansvar for eksport av eksempelvis maskingeværkuler til diktaturer enn beltevogner. Dette fordi det er eksportens relevans for mottakers evne og mulighet for krigføring som er av det essensielle, ikke materiellet i seg selv. Når formålet med analysen er å bidra til å unngå en neste krig bør heller ikke alminnelig fredsforskning brukes til å relativisere alvorlighetsgrad i forhold til krigsmaterielleksport etter materiellets fysiske nærhet til drapene som utføres med dette materiellet. Når krigen utføres med joystick på mange tusen miles avstand er det i denne sammenheng altså prinsipielt det samme som når krigen utføres med pistol på femten meters hold. Avstandsprinsippet kan også anvendes i diskusjonen om våpen versus annet krigsmateriell fokus. Denne studien søker dessuten å forklare hvorfor denne eksporten finner sted, og søker derfor heller å "følge pengene" enn "skandalene". Studiens utvalg av mottakerstater for norsk krigsmaterielleksport synes derfor svært passende for denne studiens formål.

⁶ Denne kategorien; "Våpen og ammunisjon", omtales som "Kategori A forsvarsmateriell" i UD publikasjoner og generell parlamentarisk debatt i Norge.

⁷ Eksempelvis diverse typer militær elektronikk.

Kapittel 2: Demokrati og menneskerettigheter i mottakerland



I dette kapittelet gis en kort gjennomgang av demokrati og menneskerettighetssituasjonen i de syv arabiske mottakerlandene av norsk krigsmateriell som denne studien forholder seg til. Utgangspunktet for gjennomgangen er Freedom House-rangeringen som forklart i Figur 1 i forrige kapittel. Rekkefølgen på presentasjonen av disse landeksemplene er rangert etter Freedom House-rangeringen på den måten at vi starter med det reneste diktaturet av dem alle, og ender opp med det diktatoriske regimet med flest demokratiske tendenser.



Saudi-Arabia



Al Saud-familien har eneveldig styrt dette landet siden 1932. Landet er det klassiske eksemplet på det arabiske diktatur. De senere årene har vi riktignok sett en viss forbedring i forhold til pressefrihet og mindre tegn til forbedringer innen sivile rettigheter, men Saudi-Arabia er fortsatt ett av verdens mest ufrie regimer.

Etter at Kong Abdullah kom til makten i 2005 er det blitt varslet om mange omfattende reformer, men regimet har foreløpig ikke innfridd de forventningene som er skapt.⁸ I Saudi-Arabia er verken politiske partier eller fagforeninger lovlige. Saudierne har verken organisasjonsfrihet eller uavhengige lokale medier. Kvinner har ikke stemmerett og møter mange begrensninger i forhold til sin bevegelsesfrihet. Pisking er fortsatt en alminnelig statlig avstraffelsesmetode, og organisasjoner som Amnesty og Human Rights Watch rapporterer jevnlig om tortur og utenomrettslige henrettelser utført av de saudiske sikkerhetsstyrkene under dekke av deres "krig mot terror".⁹

Den mest konstante og omtalte typen menneskerettighetsbrudd som foregår i Saudi-Arabia er utenomrettslige henrettelser. Særlig fremmedarbeidere utsettes for tortur, frarøves retten til juridisk representasjon under skinnrettsaker og henrettes for uforholdsmessig små ugjerninger.¹⁰ Over de siste tre årene har vi sett visse forbedringer i forhold til kvinners rettigheter og representasjon i samfunnet og økt innsyn i rettsystemet. Disse reformene synes imidlertid ikke særlig substansielle.¹¹ Menneskerettighetsaktivister fengsles fortsatt uten lov og dom i landet, og Saudi-Arabia defineres fortsatt som et av verdens mest ufrie samfunn av Freedom House.¹²

⁸ Se "World Report 2007" på: <http://hrw.org/englishwr2k7/docs/2007/01/11/saudia14717.htm>

⁹ Se : <http://www.caat.org.uk/issues/saudi-arabia.php>

¹⁰ Se gjerne : <http://hrw.org/english/docs/2007/02/21/saudia15377.htm> for et eksempel på en slik sak.

¹¹ Les om dette i Wall Street Journal: <http://www.opinionjournal.com/extra/?id=110008245>

¹² Se : <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=22&year=2006&country=7051>



Oman



Sultan Qaboos bin Said Al Said styrer i dag Oman like eneveldig som Abdullah i Saudi-Arabia. Riktignok scorer Oman litt bedre på Freedom House-rangeringen (ett poeng av syv mulige på politiske rettigheter), men Oman er fortsatt et særdeles ufritt samfunn.¹³ Oman har i all hovedsak vært en selvstendig stat siden Sultanen kastet portugiserne ut av området i 1650.

Omans borgere kan ikke velge sine myndigheter, bare et rådgivende råd for sultanen. Dette har ingen lovgivende myndighet, men kan foreslå endringer til nye lover. Sultanens råd er et av kamrene i det omanske råd. Det andre kammeret er direkte innsatt av sultanen. Sultan Qaboos bin Said Al Said innehar altså absolutt makt. Han utsetter lover ved dekret, fungerer som både stats-, utenriks-, finans- og forsvarsminister samt banksjef for sentralbanken i diktaturet. Menneskerettighetsaktivister forfølges i Oman.¹⁴



Egypt



I Egypt har vi sett en svært negativ utvikling det siste året med tanke på demokrati og menneskerettighetssituasjonen. Gjennom hele 2006 har staten slått hardt ned på politiske dissidenter, og unntakslovene¹⁵ er forlenget for to nye år. Utenomrettslige anholdninger og skinnrettsaker for militære tribunal er i dag et alvorlig problem i landet. Tortur utøves av myndighetene i stort omfang, noe som er godt dokumentert av blant annet Human Rights Watch.¹⁶ Organisasjonsfriheten er sterkt begrenset. Frivillige organisasjoner må eksempelvis få sine donasjoner godkjent av sosialdepartementet før disse kan mottas, og staten har ellers myndighet til å overstyre både politikk og aktiviteter i frivillige organisasjoner. Det Muslimske Brorskap er forbudt, og deres ikke-voldelige aksjoner er blitt slått hardt ned på. Ytringsfriheten er også høyst begrenset i Egypt. Landets lov om politiske rettigheter¹⁷ kriminaliseres utgivere og journalister som trykker det retten finner å være "feil" og samtidig intendert å påvirke valgresultat. President Mubarak signerte i 2006 også et tillegg til landets presselov som forbyr journalister å kritisere presidenten eller å skrive på en måte som kan forårsake skade i forhold til nasjonens interesser.¹⁸ Den egyptiske stat er også kjent for å mishandle gatebarn, og kvinners rettigheter er svake eller fraværende. Strafferetten beskytter eksempelvis ikke kvinner og jenter effektivt mot vold i hjemmet. På tross av at Egypts grunnlov foreskriver religiøs toleranse og ikke-diskriminering av minoriteter, rapporteres jevnlig brudd på disse prinsippene.

¹³ Freedom House årsrapport for Oman:

<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=22&year=2006&country=7032>

¹⁴ Eksempelvis: <http://hrw.org/english/docs/2005/07/18/oman11343.htm>

¹⁵ "Emergency Law" - Law No. 162 av 1958.

¹⁶ Se "World Report 2007" på: <http://hrw.org/englishwr2k7/docs/2007/01/11/egypt14701.htm>

¹⁷ Law 73/1956

¹⁸ Se "World Report 2007" på: <http://hrw.org/englishwr2k7/docs/2007/01/11/egypt14701.htm>



Qatar

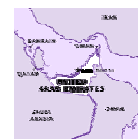


Qatars kongefamilie styrer dette lille diktaturet. Regimet har de siste årene gjennomgått mindre reformer i forhold til menneskerettigheter, men systematiske brudd på menneskerettighetene foregår fortsatt. Siden Sheikh Hamad overtok makten fra sin far i 1995 har politisk reform stått høyt på dagsorden. Hamad har blant annet latt Al Jazeera etablere seg i landet, og fått godkjent den gjeldende grunnloven gjennom en folkeavstemning. Det er imidlertid få og svake institusjoner som i dag utfordrer monarkens myndighet.

Grunnloven borger i ord for både ytringsfrihet, religionsfrihet og mye mer. I realiteten avstår også staten som oftest fra direkte sensur. Media er imidlertid under sterk innflytelse av landets ledende familier. Landets fem aviser har alle medlemmer av kongefamilien i styre eller redaksjon. Selv om Al Jazeera er privateid har myndighetene betalt produksjonskostnader for kanalen siden den ble etablert i landet i 1996. Internett sensureres i landet, og tilgang til sider som bedømmes som pornografiske eller politisk sensitive blokkeres. Qatar defineres som et svært ufritt samfunn av Freedom House, og mottar hele 6 av 7 mulige poeng for ufrihet i Freedom House sin årsrapport for 2006.¹⁹



De Forente Arabiske Emirater (UAE)



Emiratene har gjennomgått en rask økonomisk vekst de siste tiårene, men utviklingen innen det sivile samfunn henger fortsatt etter. Landet holder ikke valg, og politisk deltagelse er forbeholdt den regjerende familie i hver av de syv emiratene. Regjeringen har ennå ikke signert de fleste internasjonale konvensjoner for menneskerettigheter og arbeidsrett. Selv om ytringsfrihet er grunnlovsfestet er friheten i praksis svært begrenset. Fagforeninger eksisterer ikke. Spesielt immigranter er sårbare for menneskerettighetsovergrep. I 2004 tiltrådte Emiratene FNs kvinnekonvensjon uten reservasjoner, og landet rangeres som det minst korrupte i regionen.²⁰ På tross av disse lyspunktene er tortur og utenomrettslige arrestasjoner på politisk grunnlag fortsatt utbredt i landet.²¹ Trafficking er et stort problem i Emiratene som i så mange andre arabiske diktaturer. Hovedsakelig dreier denne handelen seg om små gutter som brukes som kameljockeyer. I 2005 bestemte myndighetene seg for at minstealderen for disse jockeyene skulle settes til atten år, og bare i 2006 identifiserte UNICEF i samarbeid med myndighetene hele 1.071 trafficking ofre i denne sammenheng. Alle disse barna ble hjemsendt med økonomisk støtte av myndighetene.²²

¹⁹ "Freedom in the World 2007", se :

<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=22&year=2006&country=7042>

²⁰ UAE er fortsatt den 29. mest korrupte stat i verden ifølge Transparency Internationals rangering i 2004.

²¹ Human Rights Watch: "World Report 2006", Freedom House: "Freedom in the World, 2005" og Amnesty International "Report 2005, the state of the world's human rights"

²² Hentet fra "World Report 2007", se: <http://hrw.org/englishwr2k7/docs/2007/01/11/uae14724.htm>



Kuwait



Kuwait har et regime med både diktatoriske og demokratiske tendenser. Da landet ble selvstendig i 1961 fikk landet en grunnlov som gir den sittende emiren stor myndighet, men som samtidig sikrer institusjoner som balanserer emirens makt. Ved to anledninger har imidlertid emiren avsatt nasjonalforsamlingen (fra 1976 til 1981, og fra 1986 til 1992). Selv om det kuwaitiske parlamentet ikke kan sies å være "fritt", bidrar institusjonen stadig til progressive fremskritt i landet. Et godt eksempel på dette er landets nylige innføring av kvinnelig stemmerett. Uavhengig av dette er Kuwait fortsatt en stat hvor det er kongefamilien som i det store og hele setter den politiske dagsorden, innsetter regjeringer og dominerer det politiske liv. Ifølge Freedom House-rangeringen ser vi at Kuwait siden 2005 kun er betegnet som "delvis ufritt", i motsetning til kategorisk ufritt i tidligere år i forhold til politiske rettigheter. Dette skyldes først og fremst at kvinner nå har fått stemmerett i landet. Samtidig defineres fortsatt landet som "ufritt", altså diktatur, i forhold til sivile rettigheter.²³ På denne bakgrunn bør landet defineres som et diktatorisk regime heller enn et rent diktatur.



Jordan



I Jordan innsetter regimet geistlighet, betaler deres lønninger og overvåker moskeene hvor all politisk aktivitet er forbudt. Ytrings- og organisasjonsfrihet er begrenset i Jordan, men strafferetten er ikke entydig undertrykkende på dette punktet. Det er kun vage formuleringer i lovteksten som benyttes for å irettesette sjikane av kongefamilie og liknende. Akademisk frihet er svært utbredt i Jordan. Kvinner har politiske rettigheter, men erfarer sterke rettslige begrensninger i forhold til sine rettigheter når de eksempelvis vil skille seg eller utsettes for konemishandling. Møtefriheten er kneblet i Jordan. Selv om mange frivillige organisasjoner jobber med politiske og sosiale spørsmål, nekter myndighetene visse organisasjoner de ikke liker å operere i eller fra landet. Arbeidere har rett til å forhandle lønn kollektivt, men må ha statsautorisasjon for å streike. Rettsapparatet er ofte offer for utidig innblanding fra justisdepartementet og jordanske borgere har liten beskyttelse mot tilfeldige arrestasjoner og fengsling uten lov og dom.²⁴ Æresdrap er også utbredt i landet.

Jordan befinner seg som Kuwait i et grenseland mellom rent diktatur og delvis ufritt samfunn. Uansett passer definisjonen "diktatorisk regime" godt i forhold til begge disse mottakerne av norsk krigsmateriell.

²³ "Map of Freedom in the World 2006", se:

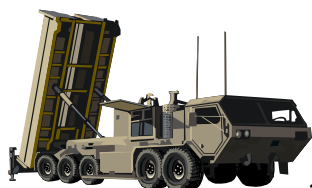
<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=22&year=2006&country=6995>

²⁴ "Map of Freedom in the World 2006", se:

<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=22&year=2006&country=6989>

Kapittel 3:

Trender i norsk krigsmaterielleksport til arabiske diktaturer



Dette kapitlet søker å gi et overblikk over den norske krigsmaterielleksporten til de arabiske diktaturer presentert i forrige kapittel. Først skal vi se på araberstatenes rolle som importør av krigsmateriell generelt, og analysere det som gjør disse statene til attraktive markeder for norske krigsmateriellprodusenter. Deretter vil de store linjene i den norske krigsmaterielleksporten til arabiske diktaturer mellom 1997 og 2005 presenteres. For å kunne gå litt i dybden på denne eksporten, samtidig som alle syv eksempler på mottakerstater belyses, presenteres hovedlinjene i norsk krigsmaterielleksport til de syv araberstatene et enkelt år, 2005, i kapitlets siste del.²⁵



Bakgrunn

Blant de landene i verden som bruker mest i forhold til eget nasjonalprodukt på militært forbruk²⁶ finner vi flere importører av norsk krigsmateriell. Blant disse er udemokratiske arabiske stater overrepresentert, og Saudi-Arabia og UAE utmerker seg. Spesielt i perioden 1998 til 2003 var deres militære forbruk enormt.²⁷ Saudi-Arabia bruker mellom 10 og 15 % årlige nasjonalinntekt på militært forbruk, noe som er ekstremt høyt i verdensmålestokk. Til sammenlikning er tilsvarende tall for Norge i underkant av 2 %. Emiratenes våpenimport fra USA har som i Saudi-Arabias tilfelle vært svært stor. Mellom 1950 og 2004 importerte Emiratene krigsmateriell (inkludert militære tjenester), til en verdi av 1,8 mrd USD²⁸. USA har en langsiktig kontrakt om leveranser av militært utstyr til en verdi av 2,5 mrd USD²⁹. I fremtiden vil vi dermed måtte regne med å bevitne videre vekst i den amerikanske våpeneksporten til Emiratene. Dette vil igjen ha en effekt på de norske leveransene til det arabiske diktaturet. Årsaken til denne sammenhengen finner vi i Emiratenes militærmakts komposisjon. Det aller meste av deres krigsteknologi er amerikansk. Dette medfører at norske nisjeprodukter, som primært er utviklet i NATO-sammenheng, også finner et marked i Emiratene. Den samme forutsetningen for norsk krigsmaterielleksport er tilstede i forhold til andre arabiske mottakere som Saudi-Arabia, Kuwait, Egypt og Oman. Araberstatenes enorme våpeninnkjøp fra USA over de siste 50 år har altså banet vei for dagens norske krigsmaterielleksport disse landene. I kapittel 4 belyses denne sammenhengen forhold til norsk krigsmaterielleksport til Saudi-Arabia i større detalj.

²⁵ Alle figurer i dette kapitlet er fremstilt på bakgrunn av tall fra de årlige stortingsmeldingene på feltet som er lagt fram etter 1997. Disse stortingsmeldingene er samlet på dette nettstedet:

<http://fredslaget.no/index.php?module=folder&action=view&page=723> Stortingsmeldingene listes forøvrig opp med navn og nummer i fotnote nr 30

²⁶ En enkel rangering finner du her: <https://www.cia.gov/cia/publications/factbook/rankorder/2034rank.html>

²⁷ SIPRI: http://www.sipri.org/contents/milap/milex/mex_share_gdp.html

²⁸ US Defense Dep: "FMS", s 5, Se: http://www.fas.org/asmp/profiles/FMS_FACTS/FMSFacts2004.pdf

²⁹ Emiratenes kontrakter og mer stoff om US- UAE våpenhandel finner du her:

<http://www.bis.doc.gov/DefenseIndustrialBasePrograms/OSIES/ExportMarketGuides/MidEast/uae.pdf>



De etablerte norske partnere

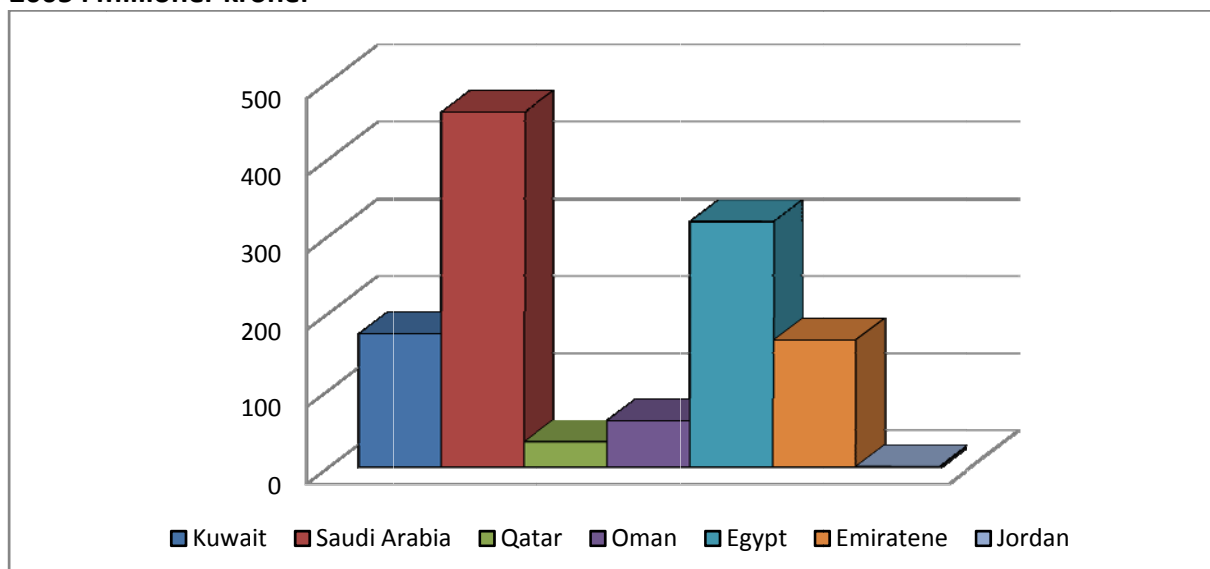
Land som Kuwait og Qatar har mottatt betydelige mengder norsk krigsmateriell de senere år (se Figur 2). Saudi-Arabia, Egypt og Emiratene har samtidig en lengre historie som norske krigsmaterielle partnere i Gulfen. Så lenge oljeprisen holder seg høy vil Saudi-Arabia være på det internasjonale våpenmarkedet i mange år til, sannsynligvis med Norge som en av sine ivrige tilbydere. Det samme kan sies om Emiratene. Egypt er også en tradisjonell mottaker av norsk krigsmateriell, og vi ser nå at sivile selskap som Statoil i større grad etablerer seg i Egypt, noe som igjen indikerer et bredere norsk engasjement i diktaturet enn tidligere.

Norsk krigsmaterielleksport til araberland har aldri vært helt ukontroversiell, og eksportkontrollskandaler har også forekommet. I november 1995 avslørte Arbeiderbladet at Raufoss i 1993 hadde solgt 1500 M72-raketter med øvingsutstyr til Emiratene. Tre år tidligere hadde Stortinget uttrykkelig sagt nei til salg av Sidewinder-raketter til landet fordi de ikke ønsket å forverre den allerede spente situasjonen i området. Arbeiderpartiet endret likevel syn i saken da de kom i regjeringsposisjon. Samme år som M72-eksporten fant sted, innførte sjeikdiktaturet islamsk straffelov med henrettelser, pisking og amputasjoner, uten at det hadde noen som helst innvirkning på den norske eksporten.

Trender i norsk krigsmaterielleksport til arabiske diktaturer 1997 - 2005

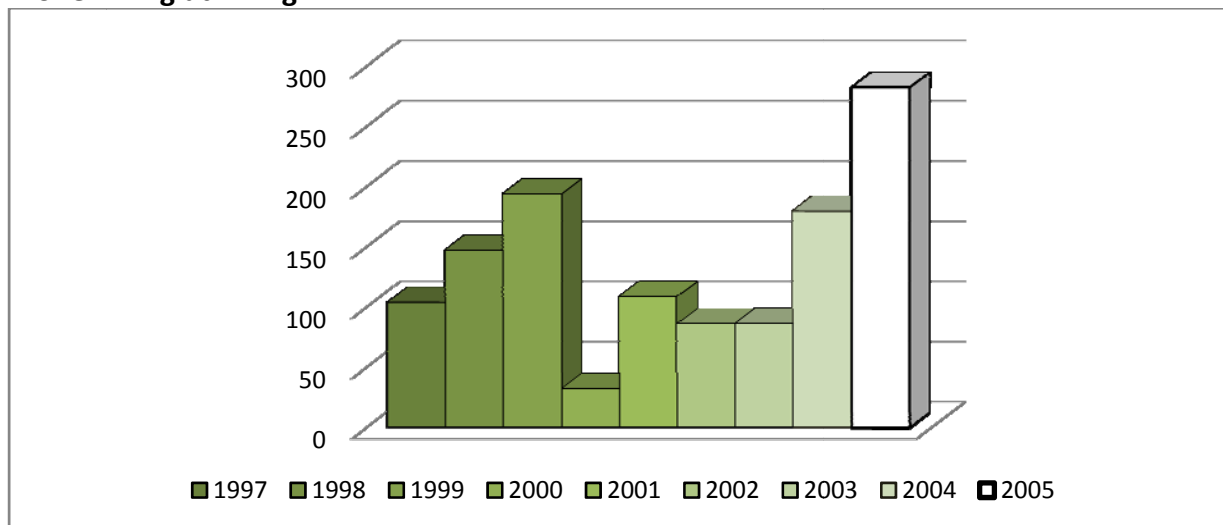
Når en ser på norsk krigsmaterielleksport til de arabiske diktaturene siden 1997 ser vi at spesielt Saudi-Arabia, Egypt, Kuwait og Emiratene stikker seg ut.

Figur 2: Totalverdi av norsk krigsmaterielleksport til arabiske diktaturer mellom 1997 og 2005 i millioner kroner³⁰



³⁰ Data i Figur 2, 3 og 4 er innhentet fra St.mld nr 43 (1996-1997), St.mld nr 45 (1997 – 1998), St.mld nr 45 (1998 – 1999), St.mld nr 45 (1999 – 2000), St.mld nr 45 (2000-2001), St.mld nr 29 (2001-2002), St. mld nr 35 (2002-2003), St. mld nr 41 (2003-2004), St mld. nr 35 (2004-2005) og St. mld 19 (2005-2006)

Figur 3: Eksportverdi av norsk krigsmateriell til arabiske diktaturer 1997 – 2005 i millioner kroner. Årlig utvikling.



Totalt beløper verdiene i Figur 3 seg til hele 1.213.947.000 kroner. Det er ingen tegn som tyder på at den norske krigsmaterielleksporten til disse mottakerne vil synke i den nærmeste fremtid. Vi ser også en generell økning i eksport av strategiske tjenester til disse mottakerne i tillegg til krigsmaterielleksporten. Dette indikerer også sterkere militærpolitiske bindinger til diktaturene.

Norsk krigsmaterielleksport til araberstatene i 2005³¹

Det siste året det hittil finnes tilgjengelige tall for er 2005. Kort oppsummert kan vi si at de arabiske statene som importerte strategiske varer og tjenester fra Norge i 2005³² var Kuwait, Saudi-Arabia, Qatar, Oman, Egypt, De Forente Arabiske Emirater og Jordan. Den norske krigsmaterielleksporten (medregnet eksport av strategiske tjenester) til disse syv landene hadde samlet en verdi på hele 286 millioner kroner i 2005³³. Sammenlikner vi dette tallet med den samlede verdien av norsk krigsmaterielleksport til samtlige diktaturer og diktatoriske regimer som Norge eksporterte krigsmateriell til dette året (302 millioner kroner), ser vi at vårt utvalg på syv representerer omtrent 95 % av all norsk eksport til diktaturer og diktatoriske regimer.

For denne summen kjøpte de syv araberstatene kommunikasjonsutstyr, nattutstyr, avstandsmålere, aggregat og våpenstativer. Av disse kategoriene er det helt tydelig at kommunikasjonsutstyr og nattutstyr var det mest populære. Slår vi disse kategoriene sammen³⁴ ser vi at hele 273,5 av de 286 millionene faller inn i disse kategoriene. Vi kan altså konkludere at over 95% av det krigsmateriellet Norge eksporterte til araberstatene i 2005

³¹ Statistikken i dette avsnittet er utarbeidet fra tabeller presentert i Stortingsmelding 19 (2005 -2006)

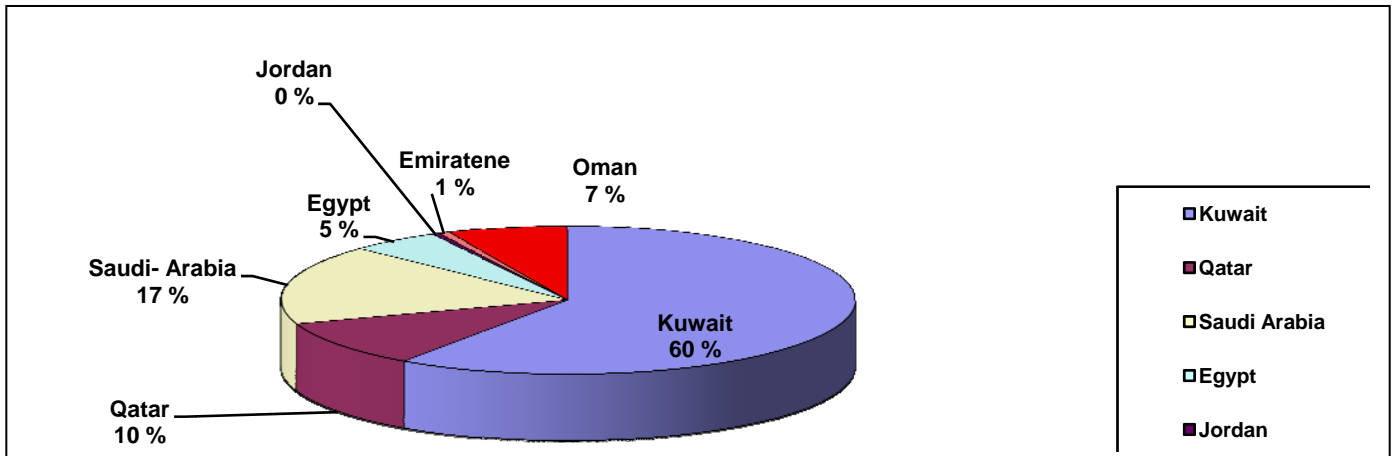
³² Det tallmaterialet jeg bruker i den anledning er hentet fra Stortingsmelding 19 (2005-2006), tabell 7.4, 7.3 og 7.5

³³ Grunnen til at dette tallet avviker fra eksportverdien fremstilt i Figur 3 med ca 4 millioner kr er at det i dette tallet også er medberegnet eksport av strategiske tjenester, slik som reparasjoner av krigsmateriell.

³⁴ Ut i fra det datamaterialet som her er benyttet; Stortingsmelding 19 (2005-2006), er det faktisk umulig å skille disse to kategoriene, grunnet Utenriksdepartementets unøyaktighet i egen rapportering.

enten var kommunikasjonsutstyr eller nattutstyr til militært bruk. Eksportverdien av disse varene og tjenestene fordeler seg mellom de syv statene på denne måten i 2005³⁵:

Figur 4: Prosentandel av eksportverdi pr mottakerland i 2005



Vi ser at Kuwait er den desidert største mottakeren av norsk krigsmateriell i 2005. Dette er tydelig atypisk for den norske krigsmaterielleksporten til de arabiske diktaturene, som belyst i Figur 2 og 3. Mellom 1997 og 2005 er det altså Saudi-Arabia som utmerker seg som den største arabiske mottakeren av norsk krigsmateriell. I perioden 1997-2005 importerte Saudi-Arabia norsk krigsmateriell for mer enn 460 millioner kroner, mens Kuwait i samme periode importerte for under 200 millioner. Krigsmateriell for ca 170 av disse 200 millionene ble altså levert i 2005 alene.

Det er primært elektronikk som er krigsmaterielltypen som hovedsakelig eksporteres fra Norge til araberstatene. De siste ti årene har eksporten stort sett bestått av kommunikasjonssystemer, lasermålere, våpenstativer, nattsikter med mer.

Når vi ser på eksporten i 2005 alene i forhold til type krigsmateriell Norge eksporterer til araberlandene ser vi en ekstrem overvekt innen kommunikasjonsutstyr. Dette skyldes først og fremst en kjempeleveranse til Kuwait det året, men det belyser også den generelle typen krigsmaterielleksport mellom 1997 og 2005. Krigsmateriellekategoriene fordeler seg slik for 2005³⁶:

³⁵ Tallmaterialet er innhentet fra Stortingsmelding 19 (2005-2006).

³⁶ Siden dette avsnittet tar for seg eksport av strategiske varer og tjenester som helhet har jeg regnet inn reparasjonsutgifter inn i materiellkategoriene i grafen.

Figur 5: Type norsk krigsmateriell importert av arabiske stater i 2005 i millioner



Oppsummering

Norge har over de siste ti årene eksportert krigsmateriell til arabiske diktaturer i stor skala. Selv om Kuwait i den senere tid har mottatt store mengder krigsmateriell fra Norge er det særlig Saudi-Arabia, Egypt og Emiratene som har vært blant storimportørene siden 1997. Disse landene driver for tiden opprustning i stor stil. Særlig Saudi-Arabia og Emiratene har gjort seg avhengig av amerikansk krigsteknologi. Som storimportører av vestlig krigsmateriell har de også lagt til rette for norsk krigsmateriellimport, da det norske krigsmateriellet som eksporteres i all hovedsak er utviklet som nisjeprodukter for det vestlige krigsmaskineriet. Det norskeksporterte krigsmateriellet til de arabiske diktaturene besto i 2005 hovedsakelig av militært kommunikasjonsutstyr og nattutstyr.

Saudi-Arabia står i en særstilling i forhold til den norske krigsmaterielleksporten til araberstatene. Mellom 1997 og 2005 importerte diktaturet norsk krigsmateriell for mer enn 460 millioner kroner. Den norske krigsmaterielleksporten til Saudi-Arabia har pågått lenge, og den foregår svært regelmessig. Landet er sammen med Emiratene det eneste som har mottatt krigsmateriell fra Norge hvert eneste år mellom 1997 og 2005. Samtidig er eksportverdien nesten tre ganger større for Saudi-Arabia enn for Emiratene. Saudi-Arabia er i dag den største mottakeren av norsk krigsmateriell utenfor NATO, og står også slikt sett i en særstilling. I det neste kapittelet skal vi derfor se nærmere på nettopp saudienes bånd til norsk krigsmateriellindustri.

Kapittel 4: Kongsbergs eksport av krigsmateriell til Saudi-Arabia



Kongsberggruppen står bak hoveddelen av den norske krigsmaterielleksporten til Saudi-Arabia. Det norske konsernet har eksportert krigsmateriell i stort monn til ørkendiktaturet helt siden 1991. Dette er en svært innbringende handel. Ut fra kontrakter inngått mellom Kongsberg og den saudiske militærmakt så sent som i siste kvartal 2006 ser vi at denne handelen fortsetter å vokse. Norsk eksport av krigsmateriell til Saudi-Arabia vitner om at kapital og alliansepolitikk dikterer hvem Norge eksporterer krigsmateriell til i langt større grad enn hensynet til menneskerettighetssituasjonen i mottakerlandet.

Innledningsvis i dette kapittelet presenteres omfanget av de militærpolitiske bånd mellom "fredsnasjonen" Norge og diktaturet Saudi-Arabia. Kapittelet søker spesielt å belyse drivkreftene bak dette strategiske partnerskapet mellom to ellers så ulike stater. Bare fra 1997 til 2005 beløp den norske krigsmaterielleksporten til Saudi-Arabia seg til mer enn 460 millioner kroner.

Saudisk krigsmaskineri og de vestlige bindingene



Verdensmestere i militært forbruk

Målt i reelle tall ligger Saudi-Arabia på syvendeplass i verden når det gjelder militært forbruk. Landet ser ut til å investere utrolige 21.6 milliarder dollar i sitt militære i 2006, noe som tilsvarer mer enn ti prosent av landets bruttonasjonalprodukt.³⁷

Den opprustningssituasjonen Saudi-Arabia i dag befinner seg i oppsummeres slik i en anerkjent studie laget av Cordesman og Burke: "Saudi-Arabia is now buying more arms than it can absorb, and has many other social and economic priorities. A stable Saudi-Arabia is far more important than a well-armed Saudi-Arabia. Saudi-Arabia already has so many arms deliveries that it cannot absorb them properly, and it needs to emphasize training, conversion, and sustainability."^{38 39}

Våpenhandel og Korrupsjon

Internasjonal våpenhandel er verdens mest korrupte bransje, gjennomsyret av alle mulige smøringsmetoder
50 % av verdens korrupsjon finner sted innen denne bransjen, selv om våpenhandel ikke teller for mer enn ca 1 % av den totale verdenshandelen.

³⁷ Maps of the World: <http://www.mapsofworld.com/world-top-ten/world-top-ten-military-spending-countries-map.html>

³⁸ Anthony H. Cordesman og Arleigh A. Burke: "Saudi-Arabia Enters the 21st Century: The Military and Internal Security Dimension, Part III", CSIS studie, 30.10.2002, Side 58. Se http://www.csis.org/burke/saudi/mil_forces/ for mer informasjon om deres forskning på saudiarabisk sikkerhetspolitikk.

³⁹ Tekstboks: Transparency International, 2003



Saudi-amerikansk våpenhandel

Saudi-Arabia er verdens største våpenimportør, og de har tradisjonelt brukt dollarene sine på amerikanske varer. Ikke én saudisk opprustningsdollar ble mellom 1991 og 2002 brukt på ikke-vestlige våpen. Fra 2004 av ser vi imidlertid en endring i dette. Moskva jobber nå hardt for å finne alternative storkunder til Kina og India (hvilke er tradisjonelle mottakere av russisk krigsmateriell). Saudi-Arabia seiler nå opp som en ny kandidat for de russiske leverandørene.⁴⁰ På tross av denne nye trusselen til det amerikanske hegemoniet i det saudiske våpenmarkedet er det ingen krisestemning i den vestlige leiren. Hoveddelen av saudiernes militære struktur er uansett bygd på amerikansk teknologi, så selv om russerne skulle komme inn på saudiske markedet vil det ta lang tid før etterspørselen etter vestlig krigsteknologi vil avta vesentlig.

USA har levert saudierne krigsmateriell til en verdi av hele 67,4 mrd USD mellom 1950 og 2004.⁴¹ Amerikanerne er med andre ord de som saudierne importerer mest krigsmateriell av i verden, og saudierne er faktisk også det land i verden som har importert mest krigsmateriell fra USA over de siste femti år. Denne enorme etterspørselen etter amerikansk krigsmateriell skyldes blant annet Iraks invasjon av Kuwait i 1990 og Golfkrigen som fulgte.

Siden midten av 1990-tallet og inntil nylig har det imidlertid vært en jevn nedgang i våpeneksporten til Saudi-Arabia fra USA. I dette tidsrommet synes det samtidig som om Norge har kommet inn på det saudiske markedet for alvor. Nedgangen i den amerikanske importen kom fordi det saudiske markedet ble mettet på midten av 1990-tallet,

Korrupsjonssak med Saudi-Arabia i fokus:

Alvorlige anklager om "systematisk korrupsjon i internasjonale avtaler fremforhandlet av BAE Systems" fremholdes i skrivende stund mot det britiske selskapet BAE Systems. Bakgrunnen er en kontrakt om levering av 72 Eurofighter jagerfly til en verdi av over 10 mrd pund til Saudi-Arabia. Etterforskere mener den saudiske kongefamilien i denne sammenheng har mottatt 100 millioner pund i en hemmelig våpenhandelkommisjon. Ca 60 % av dette skal være satt i et fond som opereres av BAE til smøring i form av luksusferier, biler og kontanter for saudiske diplomater. Norge deltar i Eurofighter samarbeidet, og vil håve inn ca 40 mrd kroner i kontrakter om landet bestemmer seg for å kjøpe Eurofighter fremfor det amerikanske alternativet JSF.

⁴⁰ Per Kristian Aale: "Våpen en gullgrube for Russland", Aftenposten 2.mars 2005. Se: www.aftenposten.no/nyheter/uriks/article983063.ece

⁴¹ US Department of Defense: "FMS", S 5. "Foreign military sales" (FMS)" er en liste som definerer nye og brukte våpen, deler og relaterte tjenester kjøpt direkte av den amerikanske stat av andre regjeringer. Denne listen definerer bare statsautoriserte leveringer som er utført. Se: http://www.fas.org/asmp/profiles/FMS_FACTS/FMSFacts2004.pdf

kombinert med økonomiske nedgangstider i landet.⁴² Mellom 1996 og 2003 leverte imidlertid USA krigsmateriell til Saudi-Arabia for 22.9 mrd USD⁴³, så det er med andre ord ingenting som tyder på at amerikansk våpeneksport til Saudi-Arabia kommer til å avsluttes i nær fremtid. (For fotnoter til tekstbokser se: ^{44 45 46 47 48 49 50})



* Norskamerikanske forhold av betydning for norsk krigsmaterielleksport

Nettopp dette siste poenget om at det saudiske krigsmaskineriet primært er sammensatt av amerikansk krigsteknologi forklarer også mye av grunnlaget for den norske krigsmaterielleksporten til Saudi-Arabia. Norsk krigsmateriellindustri er i stor grad eksportorientert og den norske eksporten består oftest av nisjeprodukter av relevans for større amerikanske våpensystem og strukturer. Norges krigsmateriellindustri blir derfor avgjørende for at Norge i det hele tatt har krigsmateriell å levere som saudierne er villige til å betale for.

Norges nærmeste allierte og desidert største kunde når det gjelder våpenhandel er nettopp USA. Av de over femti mottakerlandene av norsk krigsmateriell står USA alene for mer enn halvparten av importen⁵¹. Amerikanernes andel av det norske våpenmarkedet har de siste årene vokst ekstremt raskt, og en enkel analyse av trendene i dette markedet over de siste fem år tilsier at utviklingen vil fortsette.⁵² Veksten i den amerikanske krigsmateriellimporten fra Norge er ikke bare i sterk vekst, men den synes også relativt uavhengig av øvrige konjunkturer i det norske våpeneksportmarkedet. USA er altså en stabil, og høyt prioritert kunde av norske strategiske varer og tjenester. Den norske eksporten av krigsmateriell er i det hele tatt svært avhengig av USAs krig mot terror og øvrige sikkerhetspolitikk, og de norske nisjeprodusentene tilpasser seg tydelig den virkelighet amerikanerne til enhver tid lever i. Dette viser også hvilke sterke bånd som eksisterer mellom krigsmateriellindustrien i USA og Norge. USAs andel av norsk våpeneksport er riktignok høyere enn for norsk eksport av øvrig norsk krigsmateriell, men amerikanerne vokser i begge markeder, og står for over halvparten av importen uansett kategori av krigsmateriell. En annen god indikator på det

⁴² Congressional Research Service v/ Alfred B. Prados, Foreign Affairs, Defense, and Trade Division: CRS Issue Brief for Congress: "Saudi-Arabia: Current Issues and US. Relations", Publisert 28/4 2005, S 14 og 15

⁴³ Congressional Research Service v/Richard F. Grimmett, Specialist in National Defense, Foreign Affairs, Defense, and Trade Division: "U.S. Arms Sales: Agreements with and Deliveries to Major Clients, 1997-2004", December 29. 2005

⁴⁴ Kjell Dragnes, "Flyselger tilbyr storkontrakter", 7.oktober 2006 i Aftenposten, Se:

<http://www.aftenposten.no/nyheter/uriks/article1486633.ece>

⁴⁵ <http://www.eurofighter.com/News/Article/default.asp?NewsItemId=228>

⁴⁶ Se: Daily Telegraph artikkel på:

<http://www.telegraph.co.uk/money/main.jhtml?xml=/money/2006/08/19/cnbae19.xml>

⁴⁷ Se: http://www.bbc.co.uk/pressoffice/pressreleases/stories/2006/06_june/16/saudi.shtml

⁴⁸ Hør historien fra The Guardians etterforskende journalist David Leigh på podcast her:

<http://download.guardian.co.uk/sys-audio/Guardian/audio/2006/12/15/LeighBAE.mp3>

⁴⁹ Se: <http://www.guardian.co.uk/saudi/story/0,,2004349,00.html>

⁵⁰ Hør historien fra The Guardians etterforskende journalist David Leigh på podcast her:

<http://download.guardian.co.uk/sys-audio/Guardian/audio/2006/12/15/LeighBAE.mp3>

⁵¹ Se Annex 1a

⁵² Se Annex 1a og 1b

nære militærindustrielle forholdet mellom USA og Norge er den norske eksporten av strategiske tjenester til USA, slik som reparasjoner av militært utstyr. Denne type eksport er også i ekstrem vekst, og bærer nok et vitnesbyrd om et nærmere militærindustrielt samarbeid. Så lenge USA fortsetter å eksportere i stort monn til Saudi-Arabia, og krigsmateriellindustrien i Norge er så godt sammenvevd med den amerikanske som den er, vil også norsk eksport av krigsmateriell til diktaturet forventes å gå gode tider i møte. For den norske krigsmateriellindustrien ligger altså forholdene til rette for fortsatt eksportvekst til Saudi-Arabia.



Norsk eksport av krigsmateriell til Saudi-Arabia

På 1990-tallet bidro militært overforbruk og moderate oljeinntekter til at Saudi-Arabia måtte redusere sin militære import. Mot midten av 1990-tallet slet Saudi-Arabia med å få tilgang til den type militær elektronikk deres militære styrker var og er avhengige av for å holde sin interoperativitet med USA. Spesielt innen ammunisjon og militær elektronikk var situasjonen vanskelig.⁵³ I 1994 måtte landet utsette importer av amerikanske rakettsystemer og tanks grunnet finansielle problemer.⁵⁴ Mot slutten av 1990-tallet, frem mot 2001, ser vi imidlertid at saudierne betalingsvillighet og betalingssevne i forhold til import av amerikansk krigsmateriell kommer tilbake. Dette er sammenfallende med en dramatisk økning av tilsvarende import fra Norge.

På slutten av 1990-tallet ser vi en jevn vekst i saudierne utgifter til vedlikehold, modernisering av og reservedeler til amerikansk utstyr. Samtidig fikk ikke Saudi-Arabia tilfredstilt dette vedlikeholdsbehovet igjennom amerikansk import alene pr 2002. Dette gjaldt spesielt i forhold til flyvåpenet.⁵⁵ På dette tidspunktet hadde også utgifter til landkjøretøyer vært underfinansiert siden den første Golfkrigen i 1991. Kommunikasjonsutstyr og militær elektronikk ble i stor grad modernisert i det saudiske militære i løpet av hele 1990-tallet, men ikke i den hastigheten som var nødvendig for å opprettholde den høyteknologiske kapasitet saudierne tilstrebet.⁵⁶ Dette behovet for militær elektronikk sammenfaller i stor grad med den norske eksporten til Saudi-Arabia på 2000-tallet. Et unntak finner vi når det gjelder de marine systemene, som hovedsakelig er blitt importert fra Frankrike.⁵⁷

⁵³ Anthony H. Cordesman og Arleigh A. Burke: "Saudi-Arabia Enters the 21st Century: The Military and Internal Security Dimension, Part III", 30.10.2002, Side 48. Denne rapporten er laget av "Center for Strategic and International Studies", (CCIS): http://www.csis.org/media/csis/pubs/saudimilbook_03.pdf

⁵⁴ New York Times, August 22, 1993. Richard F. Grimmett, "Saudi-Arabia: Restructuring Arms Payments to the US," Washington, Congressional Research Service, 94-356F, April 25, 1994; New York Times, January 3, 1994, p. A-3, January 18, 1994, p. A-8; Department of Defense, "Saudi Stretch Out," February 1, 1994, Wall Street Journal, January 31, 1994, p. A2; Reuters, April 5, 1994; Defense News, January 10, 1994, p. 1, May 30, 1994, p. 1; Aviation Week, February 7, 1994, p. 22; Inside the Navy, January 3, 1994, p. 3; Christian Science Monitor, December 20, 1993, p. C-1.

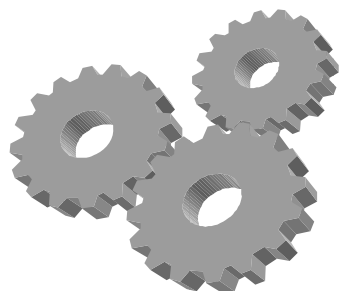
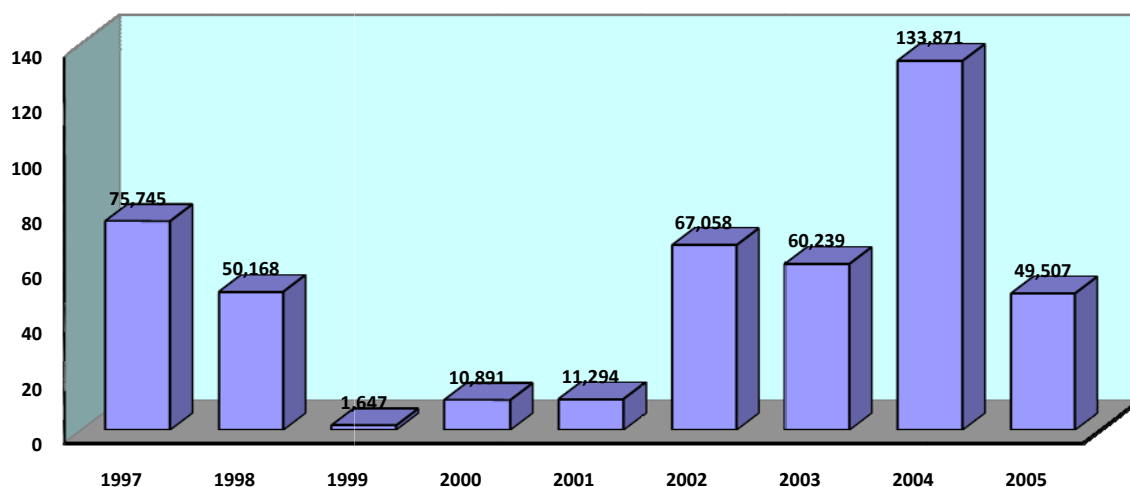
⁵⁵ Anthony H. Cordesman og Arleigh A. Bruke: "Saudi-Arabia Enters the 21st Century: The Military and Internal Security Dimension, Part III", 30.10.2002, s 50-51, og Tabell 3.2

⁵⁶ Anthony H. Cordesman og Arleigh A. Bruke: "Saudi-Arabia Enters the 21st Century: The Military and Internal Security Dimension, Part III", 30.10.2002, s 52

⁵⁷ Ibid

Proteksjonismen i de vestlige lands krigsmateriellindustri gjør ikke-vestlige markeder mer attraktive for norsk krigsmateriellindustri. Norske krigsmaterielleksportører som tradisjonelt kun har eksportert til Norges nære allierte presses nå til å lete etter nye markeder utenom NATO og Norden. De fleste arabiske land har lite egenutviklet militærindustri, men store olje- og gassinntekter. Dette gjør dem svært interessante for norske krigsmaterielleksportører. Ifølge Kongsberg Defence Communications er Midtøsten et av de få områdene der det er mulig å konkurrere om oppdragene, og det er således en god mulighet for dem til å ekspandere.⁵⁸

Figur 6: Norsk eksport av krigsmateriell til Saudi-Arabia 1997 til 2005 i millioner kroner.



Norske krigsmateriellprodusenters direkte bånd til Saudi-Arabia: Kongsberggruppen

Siden 1991 har Kongsberggruppen vært tungt inne i forhold til militær eksport til Saudi-Arabia. Dette militærpolitiske samarbeidet er svært omfattende. Kongsberggruppen selv fremhever ofte Midtøsten som et spesielt viktig marked for dem, og da spesielt i forhold til militære kommunikasjonssystemer⁵⁹. Saudi-Arabia er den desidert største aktøren i dette markedet. I det følgende presenteres en oversikt over det krigsmateriellet Kongsberg har solgt til saudierne de siste årene.

⁵⁸ Administrerende direktør Roar Handeland i KDC til Økonomisk Rapport: "Saudi-Arabia viktig våpenkunde", 26/10 2006.

⁵⁹ Kongsberg-produsert Power Point Presentasjon for 2005/2006 – se side 17:

http://www.kongsberg.com/dokumenter/presentasjoner/kog/english/investor/cmd_kda.pdf

Kongsberggruppen og Kongsberg Defence Communications (KDC)⁶⁰

Kongsberg er ikke bare et stedsnavn, men også et symbol på norsk industrihistorie. Kongsberg Vaapenfabrik var den første fabrikken som overhodet ble etablert i landet, og dagens enorme ingeniørtetthet i Kongsbergtraktene vitner om at det fortsatt er liv laga i denne industrien. Etter de store omstruktureringene i selskapet på 1980-tallet fremstår den tradisjonelle våpenfabrikken på Kongsberg i dag som det store multinasjonale konsernet Kongsberggruppen. Kongsberg driver hovedsakelig forretning på to områder; maritim sektor og krigsmateriell. Disse sektorene overlapper hverandre, både med tanke på teknologiutvikling og markeder.⁶¹ Krigsmateriellproduksjonen teller ifølge Kongsberg selv for 42 % av konsernets inntekter.

Kongsberg er et internasjonalt selskap etablert på 36 steder i 21 land. Kongsberg har eksempelvis kontor i De Forente Arabiske Emirater. Samtidig som Kongsberg er et multinasjonalt konsern ser vi at Kongsberg i stor grad dyrker sin norskhet. I 2005 jobbet bare 516 av konsernets 3.372 ansatte utenfor Norge. Kongsberg-konsernet tjener årlig ca 6 milliarder kroner⁶² og sysselsetter mer enn 3400 mennesker. Kongsberg er børsnotert, og den norske stat holder en aksjemajoritet i selskapet med 50,001 %.⁶³

Innenfor Kongsberggruppen finner vi altså Kongsberg Defence Communications, forkortet KDC. Dette selskapet er et av verdens ledende selskaper innen utvikling og produksjon av taktiske kommunikasjonssystemer til militært bruk. KDC hadde frem til desember 2006 ca 150 ansatte, men er fra 2007 blitt en del av Kongsberg Defence & Aerospace AS, med mer enn 1400 ansatte. Selskapet er en del av den halvstatlige Kongsberggruppen, men startet i sin tid opp som en del av ABB under navnet Norsk Forsvarsteknologi. Det ble kjøpt av svenske Ericsson som tok radioteknologien i selskapet et langt skritt videre. I 1990 kjøpte så Kongsberggruppen seg inn i selskapet. Omtrent 70 prosent av KDCs produksjon går til eksport. KDC har brukt flere hundre millioner kroner på å utvikle den teknologien som i dag er på markedet.⁶⁴

Større kontraktinngåelser mellom Kongsberg og Saudi-Arabia mellom 2002 og 2006

I det neste skal vi ta en titt på de siste storkontraktene Kongsberg har inngått med Saudi-Arabia. Den informasjon som fremkommer her, er omfattende, men kanskje ikke uttømmende. Det har vist seg vanskelig å få Kongsberg i dialog om disse kontraktene, og informasjon om kontraktene har vi dermed måtte innhente fra en rekke ulike sekundærkilder, slik som børsmeldinger og lignende. Det er dessuten svært vanskelig å oppdrive tekniske forhold bak kontraktene. Innsyn fra norske myndigheters side i eksportsaker er også vært svært begrenset, og det finnes ingen database eller sammenstillinger verken offentlig eller

⁶⁰ I desember 2006 smeltet selskapet Kongsberg Defence Communications (KDC) sammen med Kongsberg Aerospace og fremstår i skrivende stund som Kongsberg Defence & Aerospace. Siden denne rapporten skrives våren 2007 velger jeg å behandle KDC som et separat selskap i denne studien.

⁶¹ Kongsberggruppen: "Våre viktigste markeder", Årsrapport 2005

⁶² Kongsberggruppen: "Samfunnsansvar er engasjement", Bærekraftsrapport 2005, side 2 og 5

⁶³ Kongsberggruppen: "Våre viktigste markeder", Årsrapport 2005, s13

⁶⁴ Økonomisk Rapport: Av [redaksjonen](#) 26.10.2006, se:

http://www.orapp.no/oversikt/Argang_2006/55689/rapport/55713

privat, hvor denne type informasjon er tilgjengelig for offentligheten. Mye researcharbeid ligger derfor bak denne oversikten over Kongsbergs eksportavtaler.

KDC signerte i juli 2002 en kontrakt med den saudiarabiske hæren til en verdi av ca 33 millioner kroner. Kontrakten gjaldt levering av et kommunikasjonssystem som ifølge selskapet styrket Kongsbergs rolle som tilbyder ovenfor saudierne. Kontrakten ble også ansett som en naturlig oppfølging av tidligere leveranser innen militær kommunikasjon. I 2003 solgte Norge våpenteknologi til Saudi-Arabia for mer enn 60 millioner kroner. Dette gjorde Saudi-Arabia til den største ikke-vestlige importøren av norsk krigsmateriell dette året. Krigsmaterielleksporten til Saudi-Arabia dreide seg i 2003 i sin helhet om kommunikasjonsutstyr levert av Kongsberg. Samme år signerte forøvrig KDC en gigantkontrakt med Kuwait for levering av EriTac kommunikasjonssystem for hele 400 millioner kroner (se faktaboks).⁶⁵ I 2004 inngikk KDC nye kontrakter til en verdi av minst 126 millioner kroner med saudierne. Til sammenlikning var verdien av all norsk eksport til Saudi-Arabia i 2003 verdt ca 477 millioner kroner ifølge SSB⁶⁶. Dette belyser hvor stor andel Kongsbergs krigsmaterielleksport kan utgjøre av Norges totale eksport til landet.

I mai 2004 signerte Kongsberg Defence Communications en avtale med det saudiarabiske selskapet Advanced Electronics Corporation (AEC).⁶⁷ Denne kontrakten er verdt 84 millioner kroner. Kontrakten omfatter levering av KDCs EriTac-system. Kontrakten sikret også at Kongsberg blir inkludert i en langt større kontrakt AEC har med de amerikanske myndighetene om oppgradering av saudiernes luftforsvarssystem. Hoveddelen av Kongsbergs kontrakt ble ferdigstilt fra KDC i 2004. Grunnet kontraktens samkjøring med den amerikanske storkontrakten vil EriTac-systemet inngå som komponent i amerikanernes oppgradering. Dermed garanteres også Kongsberg nye kontrakter med saudierne i lang tid fremover. I juli 2004 inngikk KDC en ny kontrakt med saudiarabiske myndigheter. Denne kontrakten dekker også levering av selskapets EriTac kommunikasjonssystem. Dette innebærer en oppgradering i forhold til et tidligere kommunikasjonssystem levert av Kongsberg. Kontrakten har en verdi på 42 millioner kroner.⁶⁸

I september 2006 meldte Kongsberg om en ny storkontrakt med saudierne. Verdien av kontrakten var på hele 81 millioner kroner. Denne kontrakten angår videre levering til et

Eritac



Dette militære kommunikasjonssystemet tilpasser Kongsberg etter den enkelte kundes behov. EriTac kan for eksempel brukes mellom bakkestyrker og luft og troppene seg i mellom. EriTac kan både fungere som et selvstendig kommunikasjonssystem, og som en oppgradering av et allerede eksisterende systemer.

⁶⁵ Nortrade: se: <http://www.nortrade.com/Defence/News/ShowNews.aspx?id=2444§orid=16>

⁶⁶ DAG OG TID 2004: [HTTP://WWW.DAGOGTID.NO/ARKIV/2004/44/SAUDI.HTML](http://www.dagogtid.no/arkiv/2004/44/saudi.html)

⁶⁷ KDC NYHETER 25.05.2004: "MNOK 84 COMMUNICATIONS CONTRACT" SE: [HTTP://WWW.KONGBERG.COM/ENG/KDA/NEWS/DEFAULT.ASP?ID=32637](http://www.kongsberg.com/eng/kda/news/default.asp?id=32637)

⁶⁸ OKDC Nyheter 28.07.2004: "MNOK 42 contract with Saudi Arabia", <http://www.kongsberg.com/eng/kda/news/default.asp?id=32630>

større kommunikasjonssystem. Kontrakten bygger på en tidligere langtidskontrakt fra 1991, som selskapet altså har levert i forhold til i 15 år.⁶⁹ Over disse årene har Kongsberg Defence Communications fått et titalls liknende kontrakter som den de fikk i september. De samlede leveransene til saudiaraberne beløper seg derfor til nærmere 800 millioner kroner siden 1991.⁷⁰ KDC har også inngått kontrakter med forsvarsdepartementet i Qatar om å levere kommunikasjonssystemer, og det har avtale med Kuwait om drift og vedlikehold av kommunikasjonsnettverk tilknyttet landets militære systemer. KDC har solgt kommunikasjonsutstyr til Saudi-Arabia, Kuwait, Qatar, Bahrain, De forente arabiske emirater og Oman. I fjor omsatte selskapet for 334 millioner kroner i området, og Midtøsten har dermed blitt deres fjerde største marked. Selskapet jobber i skrivende stund for å få flere kontrakter i området.⁷¹



Saudiernes storinnkjøp: EriTac

EriTac er et relativt billig og enkelt⁷² militært kommunikasjonssystem, selv om det består av svært avansert militærteknologi. Systemet tilpasses av Kongsberg Defence Communications etter den enkelte kundes behov. Systemet er et integrert høykapasitets kommunikasjonsnettverk som vil fortsette å fungere selv om utstyr ødelegges og man utsettes for intens *jamming*. Nettverket er konstruert med tanke på fleksibilitet og mobilitet på en moderne slagmark, hvor scenarioene endres raskt. Systemet kan kobles opp mot både gammelt radio- og telefonsamband og moderne dataterminaler.⁷³

EriTac kan både fungere som et selvstendig kommunikasjonssystem, og som en oppgradering av et allerede eksisterende. En nettverksstasjon i systemet kan fjernstyre alle brytere i et EriTac-system. Selv om denne "management"- eller "kjerne"-stasjonen i systemet ikke kan operere vil imidlertid systemet fortsatt fungere. Denne kjernestasjonen kan kobles på hvor som helst i systemet, og er dermed vanskelig å lokalisere. Systemet er også et robust kommunikasjonssystem, med lang forventet levetid.

Når man kjøper EriTac kan man også abonnere på diverse tjenester og utstyr for systemet. Kongsberg tilbyr alt fra magneto-telefoner til høyhastighets bredbånd og videosendingssystem for EriTac.⁷⁴ Kongsberg reklamerer spesielt for EriTacs Electronic Protective Measures (EPM) teknologi.

Eritac



EriTac brukes først og fremst i taktiske områdenettverk, luftforsvarsnettsverk og kommandosentral nettverk. EriTac et lite og lett system, som krever færre og mindre kjøretøyer. Systemet er klar til bruk i løpet av få minutter, og er et fleksibelt system.

⁶⁹ KDC NYHETER 09,11,2006: "COMMUNICATIONS CONTRACT WITH SAUDI-ARABIA", SE: [HTTP://WWW.KONGSBERG.COM/ENG/KDA/NEWS/DEFAULT.ASP?ID=33110](http://www.kongsberg.com/eng/kda/news/default.asp?id=33110)

⁷⁰ Økonomisk Rapport: Av redaksjonen 26.10.2006, http://www.orapp.no/oversikt/Argang_2006/55689/rapport/55713

⁷¹ Økonomisk Rapport: Av redaksjonen 26.10.2006, http://www.orapp.no/oversikt/Argang_2006/55689/rapport/55713

⁷² Red Orbit Technology News, "Battle Field Networks" se: http://www.redorbit.com/news/technology/141169/battlefield_networks_from_tip_to_tail/
73 KDCs egne nettsider, pr 5/12 2006: <http://www.kongsberg.com/eng/kda/kdc/Products/EriTacTacticalSystems/Default.asp?id=32904>

74 KDCs egne nettsider, pr 5/12 2006: <http://www.kongsberg.com/eng/kda/kdc/Products/EriTacTacticalSystems/Default.asp?id=32904>

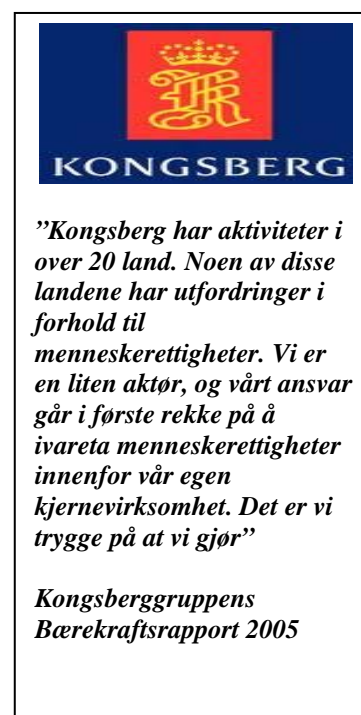
Denne teknologien gjør at systemet bruker en adaptiv frekvens hopping, og at synkroniseringen er robust og etter sigende forutsigbar. Dette er også et viktig forsvar for jamming. EPM-teknologien er tilgjengelig på alle systemets nivå. EriTacs krypteringsutstyr kan tolerere stor bittfeilrate, og sammen med systemets retningsensitive antenner minker dette risikoen for at systemets radiosignal oppdages av fienden. Samlet gjør dette EriTac fleksibelt og robust.⁷⁵

Øvrig EriTac-marked

Den 20. oktober 2004 signerte Qatar en kontrakt på kommunikasjonssystem fra KDC til en verdi av 28 millioner kroner. Kongsberg Defence Communications hadde da allerede levert tilsvarende utstyr til både Kuwait, Saudi-Arabia, Oman, Emiratene, og Bahrain.⁷⁶ Kongsberg er med andre ord en velkjent aktør blant de arabiske diktaturene. Av disse mottakerne har både Oman og Kuwait kjøpt EriTac. Kongsberg selger også EriTac til land som Romania og Kroatia.⁷⁷

Kongsberg og Menneskerettigheter

I Kongsberggruppens Bærekraftsrapport 2005, "Samfunnsansvar er engasjement", bruker selskapet 45 ord i løpet av rapportens 45 A4-sider til å snakke om menneskerettigheter. Disse ordene er samlet i tekstboksen til høyre. I samtale med konsernets ledelse fremkommer det tydelig at selskapet ikke ser menneskerettighetssituasjonen i Saudi-Arabia som direkte relevant for selskapets krigsmaterielleksport til diktaturet, og det understrekes kraftig at Kongsberg ikke "driver politikk" i denne forstand.⁷⁸ Kongsberg fremholder at all krigsmaterielleksport fra selskapet følger norsk eksportkontrollregelverk, og at menneskerettighets- og demokratikriterier for mottakerland av norsk krigsmateriell slik sett er norske myndigheters ansvar. Det understrekes kontinuerlig at det norske eksportkontrollregelverket er svært strengt etter Kongsbergs syn.⁷⁹



Etikk og butikk i Kongsberg

Kongsberg er Norges største krigsmateriellprodusent, og anser seg selv ikke som noen politisk aktør, verken i forhold til menneskerettighetspolitikk eller annen utenrikspolitikk. Når Kongsberg kaller sin bærekraftsrapport for 2005 "Samfunnsansvar er engasjement" betyr dette med andre ord ikke engasjement for demokrati og menneskerettigheter i Saudi-Arabia. Dette kan ses som problematisk når den norske stat eier en aksjemajoritet i selskapet. Kongsberg har et eget styrenedsatt etisk råd som vedlikeholder konsernets foretningsetikk.

⁷⁵ KDCs egne nettsider, pr 5/12 2006: <http://www.kongsberg.com/eng/kda/kdc/Products/EriTacTacticalSystems/Default.asp?id=32904>

⁷⁶ Index News: <http://www.idexnews.com/News.asp/id/282>

⁷⁷ Red Orbit Technology News, "Battle Field Networks" se:

http://www.redorbit.com/news/technology/141169/battlefield_networks_from_tip_to_tail/

⁷⁸ Møte mellom rapportforfatteren og informasjonsdirektør Even Aas i Kongsberggruppen, Oslo, 9. Mars 2007

⁷⁹ Ibid



Oppsummering

Den enkle konklusjonen er at Norge har tjent store penger på Saudi-Arabias opprustning. Dette skyldes hovedsakelig Kongsberggruppens leveranser av militærteknologi som er kompatibel med øvrig amerikansk teknologi som det saudiarabiske militæret baseres på. Ingen tegn i tiden tilsier at den norske eksporten av krigsmateriell til Saudi-Arabia vil avta i nærmeste fremtid. På tross av vekslende regjeringers vektlegging av menneskerettighetssituasjon i mottakerland som kriterium for norsk krigsmaterielleksport, ser vi gjennom dette eksemplet at selv de mest ufrie samfunn enkelt kan styrke sin krigsmakt igjennom norsk krigsmaterielleksport.

Kongsberggruppen ser det ikke som sin oppgave å drive utenrikspolitikk overfor det saudiske regimet ved eksempelvis å eliminere dem fra sin kundeliste grunnet menneskerettighetssituasjonen. Samtidig som Kongsberg skyver ansvaret for problemstillingen over på norske myndigheter og norsk eksportkontrollregelverk, ser vi altså at dette eksportkontrollregelverket i dag gjør norsk krigsmaterielleksport til diktaturer som Saudi-Arabia fullstendig lovlig. Kongsberg anser allikevel det norske eksportkontrollregelverket som strengt.

Kongsberg Defence Communications handel med Saudi Arabia bevitner en lite kjent praksis i forhold til norsk eksportkontrolldebatt. Denne praksisen synes i åpenbar strid med de norske politiske føringene om at Utenriksdepartementet skal legge hensynet til menneskerettighetssituasjon og demokratiutvikling i mottakerland til grunn for om krigsmaterielleksporten skal tillates eller ikke.

Dette hensynet til menneskeretter og demokrati er Utenriksdepartementet pålagt å ta høyde for i sin lisensiering av krigsmateriell eksport. Grunnen er at dette hensynet er besluttet av Stortinget, som er den myndighet som hvert år gjennomgår norsk eksportkontroll og praksis, og derigjennom er satt til å gi Utenriksdepartementet føringer for sin lisensiering. Ved første øyekast kan det se ut som om disse føringene som politikerne altså har lagt på lisensieringspraksisen er oversett av lisensierende myndighet. For å søke å forstå denne saken bedre skal vi derfor i det neste og siste kapitlet ta et dypdykk i hva som faktisk er sagt og gjort i denne saken fra Stortingets side.

Kapittel 5:

Det norske regelverket: Menneskerettigheter og krigsmaterielleksport



I 1997 sluttet et enstemmig Storting seg til en presisering i forhold til norsk eksportkontroll som sier at de kriterier som skal ligge til grunn for innvilging av eksportlisens skal være:

"...Utenriksdepartementets vurdering av en rekke politiske spørsmål, herunder spørsmål knyttet til demokratiske rettigheter og respekt for grunnleggende menneskerettigheter".⁸⁰

Norske myndigheter har på dette grunnlag i ti år fremholdt at menneskerettighetshensyn er et gjeldende kriterium for innvilging av lisens for norsk krigsmaterielleksport. I lys av denne rapportens avsløringer kan dette fremstå som underlig. For å gi leseren et helhetlig perspektiv på denne problemstillingen vil jeg i dette kapitlet gjennomgå norsk parlamentarisk debatt om eksportkontrolllovgivning og eksportpraksis i detalj de siste ti årene.



En kort introduksjon til norsk eksportkontrolllovgivning

Norsk eksportkontroll innebærer at strategiske varer ikke kan eksporteres fra landet før eksporten er innvilget en utførelseslisens for denne varen. Den dertil lisensierende myndighet i Norge er Utenriksdepartementet (UD). Også levering av visse typer strategisk teknologi og tjenesteytelser til utlandet krever en slik lisens fra Utenriksdepartementet. Den eksportkontroll som utøves av UD gjelder altså strategiske varer, dvs. militært materiell og visse sivile varer som også har militærstrategisk betydning for mottakerlandet.⁸¹ Utenriksdepartementets kontroll med eksport av våpen og annet krigsmateriell utøves på grunnlag av eksportkontrollloven fra 1987, tilhørende forskrift fra 1992 og retningslinjer for departementets behandling av søknader om tillatelse til eksport av krigsmateriell. Disse retningslinjene er ikke offentlig tilgjengelige.

Regelverket og praksisen for norsk eksport av krigsmateriell baserer seg på en regjeringserklæring og et stortingsvedtak av 11. mars 1959. Erklæringen slår fast at "hovedsynspunktet bør være at Norge ikke vil tillate salg av våpen og ammunisjon til områder hvor det er krig eller krig truer, eller til land hvor det er borgerkrig". Stortinget tok

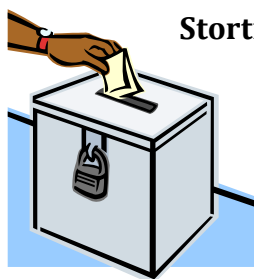
"til etterretning den erklæring statsministeren på vegne av Regjeringen har lagt frem. Stortinget vil sterkt understreke at eksport av våpen og ammunisjon fra Norge bare må skje etter en omhyggelig

⁸⁰ Innst.S.nr.27 (2006-2007); "Innstilling fra utenrikskomiteen om eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2005, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid."

⁸¹ Se eksempelvis UD's eksportkontrollside: <http://odin.dep.no/ud/norsk/handelspolitikk/032091-990014/>

vurdering av de uten - og innenrikspolitiske forhold i vedkommende område. Denne vurderingen må være avgjørende for om eksport skal finne sted".⁸²

Det er denne formuleringen som lå til grunn da Stortinget i 1997 presiserte demokrati- og menneskerettighetskriteriet i eksportkontrollen som gjengitt ovenfor. Det er altså denne formuleringen stortingspolitikerne våre hviler seg på når de påstår at menneskerettighetshensyn er knesatt som kriterium for innvilging av eksportlisens for krigsmateriell fra Norge per dags dato.



Stortingsdebattene om norsk eksport av krigsmateriell

Hvert år siden 1996 har Stortinget behandlet regelverk og praksis i forhold til norsk eksport av krigsmateriell. Dette skjer ved at Utenriksdepartementet lager en Stortingsmelding om temaet for foregående år, som oversendes Utenrikskomiteen på Stortinget. Utenrikskomiteen behandler så denne meldingen og avgir sin innstilling til meldingen. Etter dette debatteres meldingen i plenum i Stortinget. Gjennom denne stortingsbehandlingen gis svært viktige signaler til UD om hva slags kriterier som skal ligge til grunn for lisensiering av krigsmateriell til fremmede stater. Jeg vil derfor i det neste gjennomgå de signaler som er sendt fra Stortinget til lisensierende myndighet de siste ti år om mottakerkriterier av denne studiens interesse⁸³. Gjennom denne gjennomgangen vil jeg belyse hva debatten *de facto* har bestått av, og å gi en oppsummerende analyse på hvor saken i praksis står i dag.

Helt siden den første halvårsrapporten om norsk eksport av forsvarsmateriell ble debattert i Stortinget 18. desember 1996 har kriterier for sluttbruk av norsk krigsmateriell stått i sentrum for stortingsdebattene på feltet⁸⁴. Det bør imidlertid bemerkes at Stortingets debatt om norsk våpeneksport har vært av svært varierende omfang siden den årlige rapporteringen fra UD startet. Ved den årlige gjennomgangen av eksportkontrollmeldingene om eksporten i 1996⁸⁵, 1997⁸⁶, 1998⁸⁷, 1999⁸⁸, 2000⁸⁹ og 2001⁹⁰ ga Utenrikskomiteen bare to merknader til Stortingsmeldingene i sine innstillinger. De to merknadene kom fra Fr.p og SV. Fr.p skrev en merknad i Innst.S.nr.89 (1999-2000) om at de ønsket en liberalisering av regelverket slik at "defensivt materiell" kunne eksporteres enklere enn i dag. Denne

⁸² Innst.S.nr.27 (2006-2007); "Innstilling fra utenrikskomiteen om eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2005, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid."

⁸³ En stortingsdebatt om norsk eksport av militært materiell i Stortinget 8. februar 1996 er ikke tilstrekkelig dekket i denne delen grunnet en manglende kilde. Ellers er kildematerielet som fullstendig.

⁸⁴ Stortingets referat: Møte onsdag den 18. desember kl. 10 1996, Sak 5 Innstilling fra utenrikskomiteen om eksport av forsvarsmateriell fra Norge 1. halvår 1996. Se: <http://www.stortinget.no/stid/1996/s961218-05.html>

⁸⁵ Innst.S.nr.64 (1997-1998) Innstilling fra utenrikskomiteen om eksport av forsvarsmateriell fra Norge 1996. Eksportkontroll og ikke-spreiing.

⁸⁶ Innst.S.nr.75 (1998-1999), Innstilling fra utenrikskomiteen om eksport av forsvarsmateriell fra Norge 1997

⁸⁷ Innst.S.nr.89 (1999-2000) Innstilling fra utenrikskomiteen om eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 1998

⁸⁸ Innst.S.nr.49 (2000-2001) Innstilling fra utenrikskomiteen om samtykke om eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 1999

⁸⁹ Innst.S.nr.289 (2000-2001) Innstilling fra utenrikskomiteen om eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2000, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid

⁹⁰ Innst.S.nr.215 (2001-2002) Innstilling fra utenrikskomiteen om eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2001, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid

merknaden gjentok Fr.p året etter. På den annen side bemerket SV at de ikke ville at Norge skulle eksportere våpen til Tyrkia, noe partiet gjentok de to neste årene i innstillingsform. SV ga heller ikke uttrykk for noe mer enn det nevnte i de årlige debattene om saken i perioden 1997 - 2002. Dette bevitner et heller svakt engasjement rundt eksportkontrollen i denne perioden i alle politiske leire. Fra 2002 av tok imidlertid debatten seg opp, men det var først i løpet av 2003 at debattene fikk et særlig substansielt innhold. Dette henger nøye sammen med at Fredsforskningsinstituttet i Oslo (PRIO), fredsorganisasjonene og dermed mediene økte sine påtrykk for debatt fra 2002/2003 av. Stortingsdebatten om norsk eksport av forsvarsmateriell i 2004 var imidlertid nok en gang fraværende, mens den i 2005 og 2006 var substansiell i forhold til flere tema, deriblant demokrati- og menneskerettighetsperspektivet i norsk eksportkontroll.⁹¹



Tyrkia-saken: Hvem er i krig, og hvor mye teller hensynet til menneskerettigheter i praksis?

Tyrkia-spørsmålet har vært mer formende på norsk eksportkontrolldebatt enn noen annen debatt om mottakerland av norske strategiske varer. Siden kampene i Tyrkia mellom staten og PKK (det kurdiske arbeiderparti) startet i 1984 frem til 1995 ble ca 20 000 mennesker drept og hundrevis av kurdiske landsbyer ødelagt. Norske myndigheter har i hovedsak definert kampene i Tyrkia som legitim bekjempelse av terrorvirksomhet. Dette er en viktig forutsetning for at Norge siden 1984 har kunnet levere krigsmateriell til Tyrkia for flere hundre millioner kroner. Denne eksporten dreier seg blant annet om militære høyeksplosiver, granater, Pingvinraketter og utskyttingsramper. Debattene om hvorvidt Tyrkia skulle få importere norske våpen på 1990-tallet, på tross av at landet var i en krigsliknende tilstand, ledet blant annet til innføringen av praksisen med årlig rapportering om eksport av forsvarsmateriell til Stortinget.⁹² Da prinsippet om at menneskerettighetshensyn skal ligge til grunn for norsk våpeneksport ble knesatt i 1997 var det også med referanse til Tyrkia-debattene i Stortinget.

Allerede i 1992- 93 gjennomførte den norske regjeringen en delvis våpenembargo av Tyrkia grunnet landets borgerkrigsliknende tilstand, og landets dårlige rulleblad i forhold til menneskerettigheter. Allerede i 1993 ble imidlertid embargoen hevet grunnet Regjeringens overbevisning om forbedringer på disse punktene i mottakerlandet. I oktober 1994 redegjorde utenriksministeren og handelsministeren om norsk krigsmaterielleksport til Tyrkia i Stortinget. Utenrikskomiteen responderte da ved å ytre bekymring for situasjonen, men komiteens flertall ble forledet til å tro at volumet av den aktuelle eksporten var av et

⁹¹ Stortingets referat: Møte onsdag den 15. juni kl. 10 2005, Sak nr. 12, Innstilling fra utenrikskomiteen om eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2004, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spreiingssamarbeid (Innst.S.nr.261 (2004-2005), jf. St.meld.nr.36 (2004-2005))

⁹² Stortingets referat: Møte onsdag den 18. desember kl. 10 1996, Sak 5 Innstilling fra utenrikskomiteen om eksport av forsvarsmateriell fra Norge 1. halvår 1996 ([Innst.S.nr.83](#) (1996-1997), jf. [St.meld.nr.9 \(1996-1997\)](#)): Anne Enger Landstein: " Enkelttilfelle av eksport av våpen fra Norge til Tyrkia, hvor det tidvis har vært vanskelig for Stortinget å få full oversikt over den faktiske våpeneksporten, er noe av bakgrunnen for den saken vi i dag behandler. I forbindelse med Regjeringens redegjørelse om eksport av våpen til Tyrkia våren 1995, ble det slått fast at slik eksport skal opphøre, og at Stortinget skulle gis bedre innsyn i eksport av våpen fra Norge. St.meld.nr.9 gir en oversikt over eksport av norsk forsvarsmateriell i løpet av første halvår 1996. Slik oversikt vil heretter bli gitt årlig."

ubetydelig omfang⁹³. I handelsministerens redegjørelse sies det at eksporten av forsvarsmateriell til Tyrkia i 1992 og 1993 var meget liten, under 0,5 mill. kroner, sett bort fra 48 tårn med utskytingsrør. Det som ikke ble fortalt er at verdien for disse tårnene var over 60 millioner kroner. Videre var det blitt avdekket at amerikansk militært materiell ble overført fra Norge til Tyrkia, nærmere bestemt L-60-kanoner med ammunisjon. I handelsministerens redegjørelse nevnes det heller ikke at Norge i 1989 overførte 131 kanoner, (40 millimeter), med hele 41 000 norskproduserte granater til Tyrkia. Selv om slike overføringer etter daværende regelverk ikke var lisenspliktige, var det betenkelig at det gikk store våpenleveranser indirekte fra Norge til et land i en borgerkrigsliknende tilstand, og fremfor alt at Regjeringen ikke informerte Stortinget om dette. SV, Sp og Kr.f mente derfor at;

"regelverket bør forandres slik at Stortinget får informasjon når slikt skjer, selv om materiellet formelt sett eies av andre land. Spesielt viktig er dette når deler av de våpnene som overføres er produsert i Norge, jf. de 41.000 granatene som fulgte kanonene til Tyrkia".

SV, Sp og Krf gikk dermed inn for at det ikke skulle tillates våpensalg og salg av annet militært utstyr til Tyrkia så lenge det herjet en borgerkrigsliknende tilstand i landet, og klare brudd på menneskerettighetene ble begått. Definisjonsmakten rundt hva som var en "borgerkrigsliknende tilstand" skulle slik sett legges til Stortinget. Ap, Fr.p og Høyre mente derimot at det ikke var grunn til å iverksette slike tiltak mot Tyrkia. De mente at eksportkontrollregelverket var klart nok, og at:

"eventuelle lisenser ikke vil bli gitt i den nåværende situasjon, i samsvar med de gjeldende retningslinjer."⁹⁴

Denne saken toppet seg i 1995 med behandlingen av Erling Folkvords (RV) private lovforslag om våpenembargo av Tyrkia.⁹⁵



Sluttbruk, landkategorier og menneskerettigheter

I 1995 fremmet også SV et forslag⁹⁶ i Stortinget om at Norge ikke skal eksportere våpen eller ammunisjon til land som bryter grunnleggende menneskerettigheter, land med udemokratiske styresett eller land som opptrer truende overfor andre land. I tillegg ønsket SV å stille obligatoriske krav til sluttbrukererklæring ved lisensiering av militært materiell og at Regjeringen ikke skulle godkjenne samarbeids- og utviklingsprosjekter om våpen og militært utstyr med andre land, dersom eksporten av sluttproduktene skjer utenfor rammen av det norske regelverket. SV

⁹³ Innst.S.nr.118 (1994-1995), Del B: komiteens merknader: "Dette flertallet, (Ap og H), har merket seg at etter at den delvise norske våpenembargoen ble opphevet den 30. mars 1993, har den samlede eksporten vært svært liten. Dette flertallet vil også vise til at det på nåværende tidspunkt ikke er noe annet NATO-land som har iverksatt noen form for våpenembargo mot Tyrkia."

⁹⁴ Innst.S.nr.118 (1994-1995), Del B: komiteens merknader

⁹⁵ Dokument nr. 8:3 (1994-95). Les også forslaget innstilling: Innst. S. nr. 118 (1994-95)

⁹⁶ Forslaget fra stortingsrepresentant Paul Chaffey er identisk med et tilsvarende forslag fra representanten Chaffey i 1992 for punktene 1, 3, 4 og 5. Punkt 2 har i 1995 en annen formulering, men realiteten er den samme som i punkt 2 i forslaget fra 1992.

mente at Norge ikke burde innvilge eksportlisens dersom disse kravene ikke var oppfylt.⁹⁷ Alle disse konstruktive forslagene til innstramminger i eksportkontrollregelverket i forhold til sluttbruk ble nedstemt av Ap og H i Utenrikskomiteen.⁹⁸ Stortinget debatterte disse spørsmålene også i februar 1996. Arbeiderpartiet, Høyre og Fremskrittspartiet stemte da imot et forslag fra SV om at Norge ikke skulle "eksportere våpen eller ammunisjon til land som bryter grunnleggende menneskerettigheter og land med udemokratiske styresett". Stortingsflertallet mente at regelverket allerede var strengt nok. Den endelige knesettingen av prinsippet om at hensynet til menneskerettighetene skal ligge til grunn for norsk eksport av forsvarsmateriell kom derfor først i 1997.⁹⁹

I en stortingsdebatt i desember 1996 koplet RV-representanten Folkvord Tyrkia-saken til det bredere spørsmålet om landkategoriene for mottakere av norsk forsvarsmateriell på en måte som fortsatt er svært aktuell. Folkvord påpekte at UDs retningslinjer fra 28. februar 1992 innebærer en selvmotsigelse når det gjelder hvilke land som kan få kjøpe våpen fra Norge fordi den bygger på den regjeringserklæringen som statsminister Einar Gerhardsen la fram 11. mars 1959¹⁰⁰. Når det så etableres i kapitlet om landgrupper og varekategorier i retningslinjene at landgruppe 1, som består av "de nordiske land og NATOs medlemsland", kan eksporteres alle typer forsvarsmateriell til betyr det at de militære handlingene som NATO-land er involverte i, pr. definisjon ikke kan kalles krig eller borgerkrig.¹⁰¹ Ifølge Folkvord var dette årsaken til at

*"vi har hatt dei mest forunderlege offentlege debattar, der både stortingsrepresentantar og statsrådar har involvert seg i å skulle forklare at den pågåande krigen i det søraustlege Tyrkia ikkje er ein krig og ikkje er ein borgarkrig."*¹⁰²

Etter at Norge har fortsatt å levere våpen til nære allierte i krig, bl.a. i Irak siden 2003, har tematikken forblitt brennaktuell.



Land definert som problematiske i den politiske debatten.

Ved jevne mellomrom har Stortinget erkjent sin manglende evne til å avverge eksportkontrollskandaler. På slutten av 1980-tallet ble det avslørt at norsk tungtvann hadde havnet i India og i Israel mot Stortingets vilje. Det ble en rekke ganger understreket i Stortinget at norske våpen og militært utstyr er eksportert til områder som ikke oppfyller de kriterier som er blitt fastslått i de vedtak Stortinget har gjort. Et eksempel på dette er Utenrikskomiteens erkjennelse av at det i 1990 ble påvist at norske M-72 raketter

⁹⁷ Dok.nr.8:90 (1994-1995) Forslag fra stortingsrepresentant Paul Chaffey om strengere retningslinjer for eksport av militært materiell

⁹⁸ For begrunnelse, se: Innst.S.nr.118 (1995-1996) Innstilling fra utenrikskomiteen om forslag fra stortingsrepresentant Paul Chaffey om strengere retningslinjer for eksport av militært materiell.

⁹⁹ St.mld 36 (2004-2005)

¹⁰⁰ Den såkalte "bærebjelken" i norsk eksportkontrolllovgivning lyder: «Hovedsynspunktet bør være at Norge ikke vil tillate salg av våpen og ammunisjon til områder hvor det er krig eller krig truer, eller til land hvor det er borgerkrig.»

¹⁰¹ Møte onsdag den 18. desember kl. 10 1996, Sak 5 Innstilling fra utenrikskomiteen om eksport av forsvarsmateriell fra Norge 1. halvår 1996

¹⁰² Ibid

hadde havnet i borgerkrigen i El Salvador og i Nicaragua imot Stortingets vilje.¹⁰³ Også i 1991 kom det frem opplysninger om at norskproduserte M-72 var kommet på avveie. Denne gangen endte de opp i Colombia. Videre har Norge eksportert betydelige mengder militært materiell til områder det har vært betydelig uenighet om har oppfylt de norske kravene til slik eksport. Et eksempel på dette er altså den norske eksporten til Tyrkia.¹⁰⁴ Som tidligere nevnt solgte dessuten Raufoss i 1993 1500 M72-raketter med øvingsutstyr til De Forente Arabiske Emirater, på tross av at Stortinget tre år tidligere uttrykkelig sagt nei til salg av Sidewinder-raketter til samme land. Arbeiderpartiet endret likevel syn i saken da det kom i regjeringssposisjon. Salget til Emiratene var ikke enestående. Saudi-Arabia mottok militært telekommunikasjonsutstyr fra Kongsberggruppen samme år, og landet ligger som kjent i det samme ustabile område som Emiratene. I 1995 ble 192 mennesker henrettet i Saudi-Arabia, samtidig som Kongsberggruppen la inn bud på salg av 60 Pingvinraketter til et nytt land i Midtøsten, nemlig Kuwait.¹⁰⁵

I 2003 fremmet SV et merknadsforslag i forhold til den årlige gjennomgangen av eksportkontrollen som sier at det var solgt våpen til en rekke land som Norge -etter SVs oppfatning- burde ha prinsipielle motforestillinger mot å selge våpen til. Det gjaldt land med stort omfang av voldskriminalitet, blant annet Sør-Afrika og Brasil, og flere land hvor det er påvist alvorlige brudd på menneskerettighetene, slik som i Saudi-Arabia. SV viste også til at det var solgt våpen til land hvor en vil ha liten mulighet til å kontrollere videresalg. I tillegg understreket partiet at brudd på menneskerettighetene burde vektlegges sterkere som grunn til å avvise eksport.¹⁰⁶ I debatten om det samme eksportåret sa Bjørn Jacobsen (SV) bl.a. at:

*" (det er) grunn til å stille kritiske spørsmål ved sider av den norske våpeneksporten i 2002, som rapporten omhandler. Vi vil peike på at det blei eksportert til land som f.eks. Saudi-Arabia, Malaysia og Tyrkia."*¹⁰⁷

I denne stortingsdebatten sa også Bjørn Jacobsen at:

*"Tal frå Statistisk sentralbyrå viser at handelen med fleire produkttypar forsvarsmateriell til USA og Storbritannia gjorde nokre kraftige hopp i januar og februar i år, nettopp under opptakta til Irak-krigen. Eg håpar at rapporten for 2003 vil kunne gje oss eit klart bilete av kva for våpen- og ammunisjonstypar Noreg eksporterte til bruk i Irak-krigen, trass i prinsippet vårt om ikkje å handle med land i krig."*¹⁰⁸

¹⁰³ Innst.S.nr.118 (1994-1995), <http://www.stortinget.no/inns/1994/199495-118-002.html>

¹⁰⁴ Dok.nr.8:90 (1994-1995) Forslag fra stortingsrepresentant Paul Chaffey om strengere retningslinjer for eksport av militært materiell

¹⁰⁵ Arbeiderbladet 26.07.96

¹⁰⁶ Innst.S.nr.41 (2003-2004) Innstilling fra utenrikskomiteen om eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2002, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid

¹⁰⁷ Stortingets referat: Møte tirsdag den 18. november kl. 10 2003, Sak nr. 2: Innstilling fra utenrikskomiteen om eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2002, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid ([Innst.S.nr.41](#) (2003-2004), jf. [St.meld.nr.35 \(2002-2003\)](#))

¹⁰⁸ Stortingets referat: Møte tirsdag den 18. november kl. 10 2003, Sak nr. 2: Innstilling fra utenrikskomiteen om eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2002, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid ([Innst.S.nr.41](#) (2003-2004), jf. [St.meld.nr.35 \(2002-2003\)](#))

Dette håpet ble ikke innfridd. Ifølge SVs merknader året etter var dette svært uheldig, da "stortingsmeldingen burde gitt et bilde av hvorvidt norsk våpenproduksjon tjener på en folkerettsstridig krig, som den norske regjeringen ikke støttet".¹⁰⁹

SV understreket også at de mente at "Norge fremdeles ikke har sikret seg godt nok mot videresalg eller -leveranser av norskproduserte våpen." Det burde derfor "innføres en sluttbrukererklæring ved våpeneksport, også fra våre allierte, for å sikre bedre kontroll med hvor våpnene ender opp."¹¹⁰ Året etter fremholdt den samme SV-representanten at

"Noreg har eit lovforbod mot å eksportere våpen til slike land. Likevel driv våre allierte med slik eksport i stor stil. Sett med norske auge er det interessant at Noregs hovudsamarbeidsland på bistandssektoren ofte er mottakarar av våpen frå NATO-land. USA sin eksport til Colombia, Nepal, Filippinane og Israel er ei kjend sak. Tsjekkia eksporterer våpen til Mosambik, Tanzania, Uganda, Zambia, Bangladesh og Nepal, altså til seks av Noreg sine sju hovudsamarbeidsland på bistandssektoren. Den tsjekkiske eksporten er verd millionar av dollar. Kor mykje utvikling denne eksporten eventuelt saboterer, er sjølvstapt vanskeleg å anslå, om ikkje umogleg. Like fullt er samanhengen mellom tilgjengelegheit av våpen og fråvær av utvikling godt dokumentert, og derfor bør Noreg aktivt motarbeide slik uansvarleg våpenhandel. Det minste ein kan gjere, er å forsikre seg om at det ikkje er norskproduserte våpen ein fårar norske bistandspartnarar med."

I tillegg sa Jacobsen at

"Problemet med våpen i forhold til berekraftig utvikling vil vere stort så lenge internasjonal våpenhandel ikkje blir regulert betre. I tillegg til dei som eg nemnde ovafor, inkluderer tsjekkarane si eksportliste dei siste tre åra Eritrea, Elfenbeinskysten, Sierra Leone, Den demokratiske republikken Kongo, Zambia, Zimbabwe, Iran, Israel, Filippinane og Syria. Slovakias eksport inkluderer m.a. Bangladesh, Syria, Iran og Israel. Ingen formell garanti mot reeksport til uønskte mottakarar av norske våpen blir i dag kravd av NATO-medlemmer og nordiske land. Dette har resultert i at 81 % av norsk eksport av våpen og ammunisjon var basert på blind tillit i 2003. Med tanke på at norsk eksportkontroll søkjer å halde kontroll over all eksport av teknologi som kan vere av betydning for andre lands utvikling, produksjon og bruk av militære kapabilitetar, representerer dette eit stort hol i norsk eksportkontroll."

Ingen andre partier har siden respondert eksakt i forhold til de land og problemstillinger som her ble reist fra Stortingets talerstol.



Norsk våpenbistand til angrepet på Irak

Ti dager før invasjonen av Irak ble laserutstyr fra det norske forsvaret sendt med et fly fra Gardermoen til den amerikanske militærbasen Camp Doha i Kuwait. Amerikanerne trente med utstyret som ble brukt til å peke ut bombemål, og deretter ble utstyret fraktet inn i Irak. Da det ble levert tilbake var det splintskader på noe av utstyret. Den sittende regjering hadde godkjent utlånet av det norske krigsmateriellet til USA. Laserutlånet var ikke kjent før NRK Nyheter avslørte saken 26. oktober 2004. NRK satt på dokumenter som stadfestet at Forsvaret gav ordre om å klargjøre laserlysingsutstyret for utlån. Klargjøringen skulle skje innen 15. februar 2003. Det framkom at mottaker skulle være US Marine Corps, og at dette skulle skje i sammenheng

¹⁰⁹ Innst.S.nr.5 (2004-2005) Innstilling fra utenrikskomiteen om eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2003, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid

¹¹⁰ Ibid

med konflikten som var under oppseiling i Irak. I dokumentene står det å lese at Forsvarets Overkommando ikke ville gjennomføre utlånet før etter at Irak-krisen var behandlet i FNs Sikkerhetsråd, og politiske føringer nasjonalt ble gitt for støtte til amerikansk invasjon av Irak. Det ser altså ut som det har vært et uttrykt vilkår fra høyeste hold i Forsvaret at utstyret ikke skulle lånes ut uten at FN godkjente en invasjon og, at Norge støttet dette. Det er uklart hvem som formulerte denne forutsetningen.¹¹¹

Utlånssaken førte til den mest opphetede debatt om mottakerland for norsk eksport av krigsmateriell i hele stortingsperioden. Spørsmålet om hvordan Norge kunne låne ut våpen til fordel for sin nære alliertes illegale krigføring satte nytt fokus på sluttbruksproblematikken i norsk eksportkontrolllovgivning. Behandlingen av Stortingsmeldingen om norsk NATO-samarbeid i Stortinget 26/10 2004, og spontanspørretimen dagen etter ble de første arenaene for stortingsdebatt om saken.¹¹² 9/11 2004 uttalte Bjørn Jacobsen i Stortinget at:
"Etter SV sitt syn burde eksport av norske våpen til bruk i Irak-krigen aldri ha skjedd."¹¹³ I den samme debatten sa Marit Nybakk at:

"Personlig mener jeg at saken om utlån av våpen til USA burde vært lagt fram i dertil egnede fora og drøftet med opposisjonen. Da kan det hende at den saken hadde fått et annet utfall."

Den daværende lederen for forsvarskomiteen sa også at

*"Arbeiderpartiet har ingen intensjoner om eller forslag om å endre på det regelverket som vi har i dag, der det i utgangspunktet ikke er restriksjoner på utlån eller eksport mellom de ulike land i alliansen.(...)Det er helt åpenbart at det kan være tilfeller hvor det er vanskelig å levere fra seg forsvarsmateriell til en alliert. Jeg vil bl.a. vise til den diskusjonen som var om Tyrkia for noen år siden."*¹¹⁴

De nåværende regjeringspartnerne holdt liv i saken i over ett år. I 2005 sier Sp og SV i en stortingsinnstilling at de:

*"...viser til at den norske våpeneksporten gikk ned i 2004 etter at den har vært i vekst i de senere år. Disse medlemmer merker seg imidlertid at det ble solgt mer våpen og militært materiell til USA og Storbritannia i 2004 enn året før. Det er grunn til å se dette i lys av den pågående krigen i Irak."*¹¹⁵

Saken bør slik sett anses som langt fra politisk død i skrivende stund.

¹¹¹ Metoderapport for saka "Laserutlånet", NRK nyheter, tilgjengelig på www.skup.no/Metoderapporter/SKUP-metoderapporter_for_2004/961Metoderapport.doc

¹¹² Stortinget Møte tirsdag den 26. oktober kl. 10 2004, Sak nr. 5, Innstilling fra utenrikskomiteen om samarbeidet i NATO i 2003 (Innst.S.nr.277 (2003-2004), jf. St.meld.nr.34 (2003-2004) <http://www.stortinget.no/stid/2004/s041026-05.html>

¹¹³ Stortingets referat: Møte tirsdag den 9. november kl. 10 2004, Sak nr. 1: Innstilling fra utenrikskomiteen om eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2003, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid ([Innst.S.nr.5](#) (2004-2005), jf. [St.meld.nr.41 \(2003-2004\)](#))

¹¹⁴ Stortingets referat: Møte tirsdag den 9. november kl. 10 2004, Sak nr. 1: Innstilling fra utenrikskomiteen om eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2003, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid ([Innst.S.nr.5](#) (2004-2005), jf. [St.meld.nr.41 \(2003-2004\)](#))

¹¹⁵ Innst.S.nr.261 (2004-2005), Innstilling fra utenrikskomiteen om eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2004, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spreiingssamarbeid



SVs posisjon 1997 – 1999

Som det også fremkommer av avsnittene ovenfor er SV det partiet som over tid har bidratt mest til debatt om norsk eksport av krigsmateriell i Stortinget. Da partiet tross alt er det nest største i den sittende regjering, er det interessant å notere seg hvor kritiske partiet tradisjonelt har vært i forhold til norsk våpeneksport til araberstatene.

I sitt "Politisk regnskap, Sosialistisk Venstreparti på Stortinget 1997–1999", skrevet for SVs Stortingsgruppe,¹¹⁶ fremholder SVs rådgivere på Stortinget i 1999 at partiet har inntatt en særlig aktiv rolle i forhold til eksport av krigsmateriell til arabiske diktaturer. De skriver at "av de land SV tidligere har advart mot eksport til, har norsk forsvarsmateriell i 1997 gått til Saudi-Arabia, Kuwait, Egypt og Qatar." I denne anledning kritiserer SV sittende regjering for å benytte seg av kategori A- og kategori B-betegnelse for forsvarsmateriell, og ber om at alt krigsmateriell benevnes i én kategori. På denne indirekte måten argumenterer SV for at krigsmaterielleksporten til disse arabiske diktaturene bør begrenses av UD. Senere i samme dokument fremholder SV at de ser det som et problem at eksporten av militært materiell til Saudi-Arabia og Kuwait har fortsatt. Dokumentet er nå ti år gammelt.

Dagens regime om menneskerettigheter og våpeneksport

Den 19. desember 2006 ble den hittil siste stortingsdebatt om norsk eksport av krigsmateriell avholdt i Stortinget. I denne debatten deltok foruten representanter for både Ap og SV i Utenriks- og Forsvarskomiteen også Utenriksminister Gahr Støre. Debatten var omfattende, og godt forberedt. Når det gjelder hensynet til demokrati- og menneskerettigheter var utenriksministeren tydeligst. Han fremholdt at:

"Som komiteen understreker, er det dessuten av sentral betydning at det stilles strenge krav til hvordan grunnleggende menneskerettigheter respekteres i de aktuelle mottakerlandene."¹¹⁷

Dette var forøvrig den eneste gangen begrep som demokrati og menneskerettigheter ble brukt i denne debatten. Formuleringen Gahr Støre referer til fra komiteens side er en bemerkning i deres innstilling som sier at

"Komiteen viser til at det i vurderingen av en søknad om eksportlisens, stilles strenge krav til situasjonen på menneskerettighetsområdet i det aktuelle mottakerland. Det er likevel viktig å styrke menneskerettighetene og den internasjonale humanitærrettens stilling i eksportkontrollen. Komiteen støtter at det må vurderes å nedfelle internasjonal humanitærrett og menneskerettigheter som vilkår i regelverket på eksportkontrollområdet, og ber Regjeringen om å arbeide videre med dette."¹¹⁸

I hvilke grad denne tilsynelatende enigheten vil bidra til konkrete restriksjoner overfor norsk eksport til arabiske diktaturer gjenstår det imidlertid å se.

¹¹⁶ Regnskapet er skrevet av SVs Stortingsgruppes daværende politiske rådgivere: Gro Lindstad, Roger Schjerva, Kalle Hesstvedt og Line Torvik. Regnskapet er tilgjengelig på: www1.sv.no/dokument/handbok/handbok99.rtf

¹¹⁷ Stortingets referat fra møte tirsdag 19/12 2006, sak 3, se:

<http://www.stortinget.no/stid/2006/midl/s061219.htm>

¹¹⁸ Utenrikskomiteens Innstilling S. nr 27 (2005-2006)



Oppsummering og konklusjon

Denne studien dokumenterer en svært betydelig eksport av krigsmateriell til arabiske diktaturer, og gir et bilde av både mottaker og senders rolle i denne handelen. Studien har forsøkt å forklare en del av de strukturene som gjør denne norske eksporten mulig, og de implikasjoner dette har for øvrig for norsk utenrikspolitikk. Studiens utvalg av syv arabiske diktaturer representerer 95 % av verdien all norsk krigsmaterielleksport til diktaturer og diktatoriske regimer.

Omfattende menneskerettighetsbrudd og manglende demokrati i disse mottakerstatene er vel dokumentert i rapporten. Både eksportverdi og typer krigsmateriell eksportert fra Norge til disse arabiske diktaturene er belyst gjennom bearbeidelse av offentlig handelsstatistikk på feltet. Trendene i denne eksporten mellom 1997 og 2005 er belyst både ved strukturanalyser av mottakerlands krigsmateriellimport og statistiske fremstillinger av handelsvolum i perioden. Kongsberggruppen er presentert som det ledende eksempel på en norsk krigsmaterielleksportør til de arabiske diktaturene. Hoveddelen av selskapets eksport til Midtøsten har i perioden 1997 til 2005 gått til Saudi-Arabia. Denne studien har derfor gått spesielt i dybden på Kongsbergs krigsmaterielleksport til denne mottakeren, og har dokumentert at Kongsbergs eksport til Saudi-Arabia i all hovedsak dreier seg om militært kommunikasjonsutstyr. Denne eksporten har generert inntekter for flere hundre millioner kroner til konsernet - som den norske stat forøverig holder aksjemajoriteten i.

Norsk eksportkontrolllovgivning og de politiske føringene som stortingsdebattene om norsk eksportpraksis har gitt, er viet stor oppmerksomhet i studiens siste kapittel. Stortingsdebatten mellom 1995 og 2007 er gjennomgått i detalj, for å belyse den parlamentariske debatt om kriterier for godkjenning av mottakerland etter demokrati- og menneskerettighetskriterier. Gjennomgangen belyser hvor lite grundig problemstillingene som trekkes frem i denne studien, er blitt debattert politisk i Norge. Det er slående at ingen av de syv arabiske diktaturer denne studien problematiserer som importører av norsk krigsmateriell, har vært gjenstand for parlamentarisk debatt ut fra menneskerettighets- og demokratihensyn - med unntak av enkelte bemerkninger ytret av SV den gang partiet var i opposisjon. At en så stor del av norsk krigsmaterielleksport som diktatureksporten representerer er blitt oversett av den norske utenrikskomiteen i så mange år, er høyst problematisk.

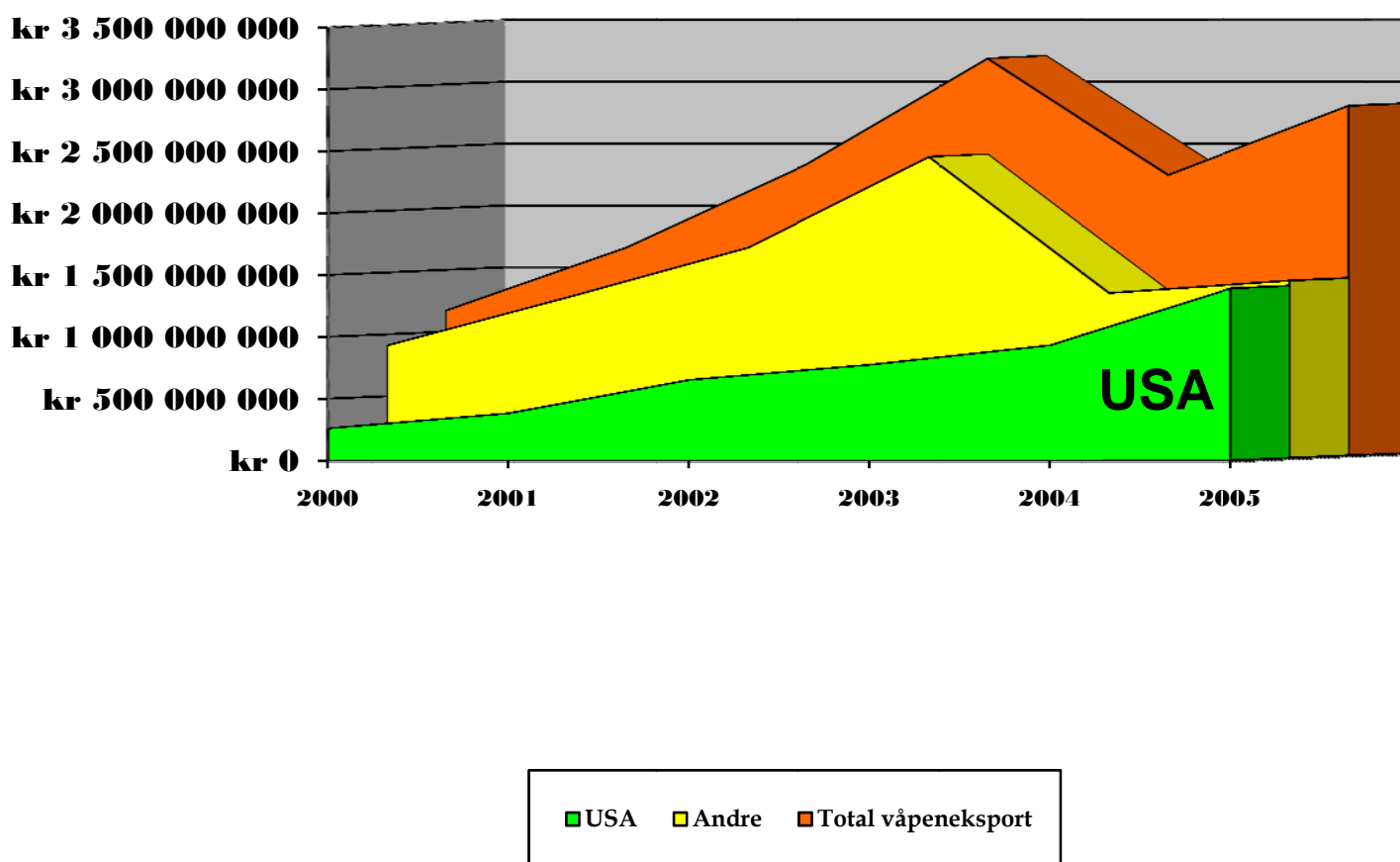
Alle data som ligger til grunn for denne studiens statistikker er fremlagt for Stortingets Utenrikskomité i form av årlige stortingsmeldinger om norsk krigsmaterielleksport. Disse stortingsmeldingene er både blitt behandlet i komiteen og debattert i plenum i Stortinget. Stortingets Utenrikskomité, som altså har som oppgave å gjennomgå norsk krigsmaterielleksportpraksis og regelverk, hvert år, aldri har klart å sette denne saken på dagsorden. Dette bevitner en minimal politisk interesse om saken heller enn manglende informasjonstilgang om de relevante forhold.

Norsk politisk eksportkontrolldebatt har lenge vært mer eller mindre fraværende. Med et så opplagt paradoks som norsk menneskerettighetstradisjon versus norsk krigsmaterielleksport til diktaturer fremfor seg synes denne politiske passivitet uforståelig.

Annex Ia:

Norsk eksport av krigsmateriell til USA: ”Trender mellom 2000 – 2005”

USAs andel av Norsk eksport av krigsmateriell 2000 – 2005¹:

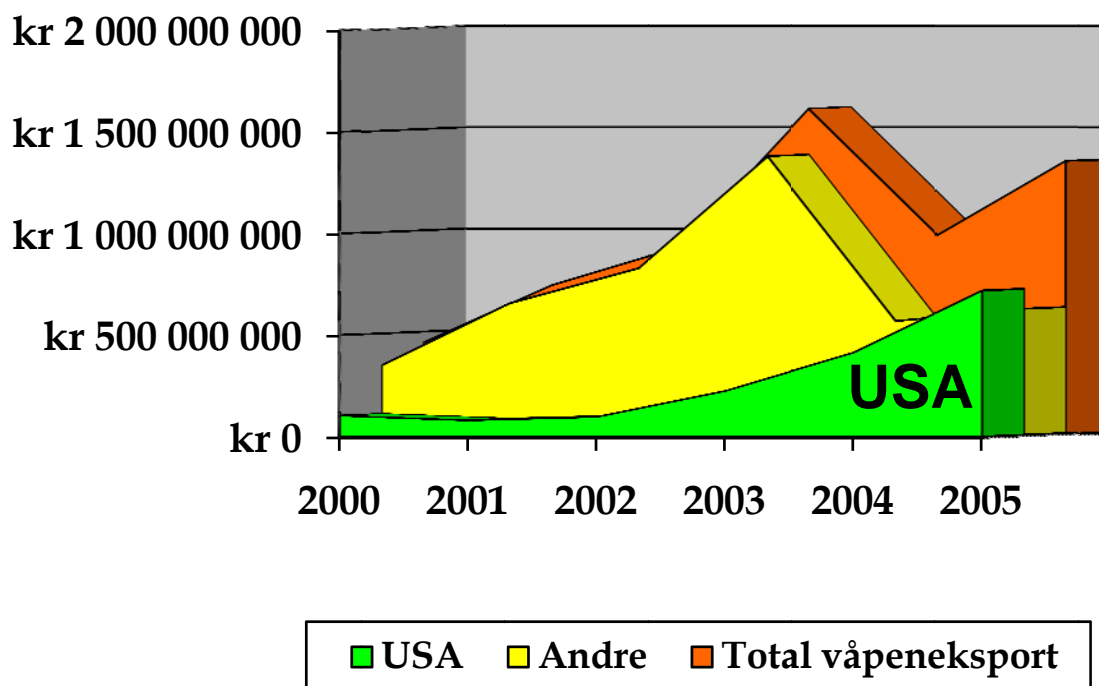


¹ Kilder: UDs Stortingsmeldinger for eksport av forsvarsmateriell gjeldende år, alle er samlet tilgjengelige på: <http://fredslaget.no/index.php?module=folder&action=view&page=723> og enkeltvis på Utenriksdepartementets hjemmesider. OBS: Begrepet ”krigsmateriell” brukes her synonymt med UDs begrep ”forsvarsmateriell”.

Annex Ib:

Norsk eksport av våpen og ammunisjon til USA: ”Trender mellom 2000 – 2005”

USAs andel av Norsk eksport av våpen og ammunisjon til USA, 2000 – 2005²:



² Kilder: UD's Stortingsmeldinger for eksport av forsvarsmateriell gjeldende år, alle er samlet tilgjengelige på: <http://fredslaget.no/index.php?module=folder&action=view&page=723> og enkeltvis på Utenriksdepartementets hjemmesider. OBS: I stortingsmeldingene bruker man betegnelsen ”Kategori A materiell” om våpen og ammunisjon, og betegnelsen ”Kategori B materiell” om øverik krigsmateriell.